

MARINEBLAD

NUMMER 8 | DECEMBER 2022 | JAARGANG 132

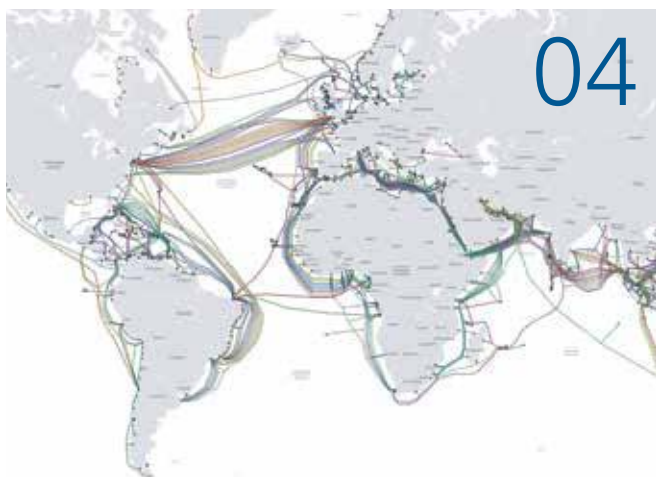
KVMO

KVMO SYMPOSIUM

De maritieme wereld
na het Oekraïneconflict

Inhoud

COLUMNS

- 3 **VOORZITTER KVMO**
- 25 **SERGEI BOEKE**
- 36 **THEO BRINKEL**
- 41 **BEREND VAN DE KRAATS**

ACTUEEL / KENNIS

- 4 **UITDAGINGEN IN HET DIEPE**
Martin Fink
- 38 **MARINEOFFICIEREN VERENIGT U!**
Henk Warnar
- KVMO SYMPOSIUM**
- 12 **TEN GELEIDE**
Rob Pulles & Bas Naafs
- 14 **THE NAVAL SIDE OF THE UKRAINE WAR**
Geoffrey Till
- 18 **STRATEGISCHE HERORIËNTATIE VAN DE MARINE**
Roy de Ruiter
- 28 **DE STRATEGISCHE KRACHT VAN DEMOCRATIE**
Theo Brinkel
- 32 **DEFENSIENOTA 2022 MARITIEM ONDER DE MAAT**
Pieter Kok

MENSEN / ACTIVITEITEN

- 11 **ZORGZAAM**
- 26 **IN BEELD**
Caecilia van Peski
- 42 **KVMO ZAKEN**
Afscheid Adri van Vliet
- 43 **KVMO ZAKEN**
In Memoriam
Agenda / kerstsluiting

VASTE RUBRIEKEN

- 10 **CARTOON**
- 37 **SIGNALEMENTEN**

www.kvmo.nl

**Marineblad is een uitgave van
de Koninklijke Vereniging
van Marineofficieren**

ISSN: 0025-3340

Hoofredactie:
KLTZ R.O.P. Pulles EMSD
C.B. Naafs

Eindredactie
C.B. Naafs

Artikelencommissie
KLTZ Y.A. van Beusekom, drs. A.A. Bon,
LTZ1 (TD) ing. J.M.T. Bongartz, KTZ (LD)
mr. dr. M.D. Fink, KLTZ (TD) F.G. Marx MSc.
EMSD, LTZ1 (TD) dr. ir. W.L. van Norden,
dr. A.J. van der Peet, KOLMARNIS R.A.J.
de Wit

Medewerkers:
mw. drs. Z. Borgeld-Guman, dr. S. Boeke,
prof. dr. T.B.F.M. Brinkel, prof. dr. J. Holslag,
B. van de Kraats, KLTZ (TD) H. Boomstra
(cartoon)

Adres redactie
Wassenaarseweg 2
2596 CH Den Haag
Tel. 070-383 95 04
marineblad@kvmo.nl
www.kvmo.nl

Vormgeving
Frank de Wit
Tel. 06 305 89 152

Drukwerk
Wilco Art Books
Vanadiumweg 8
3812 PZ Amersfoort

Advertenties
070-383 95 04

Abonnementen
Voor leden van de KVMO is het Marineblad gratis. Informatie over het lidmaatschap van de KVMO staat op: www.kvmo.nl onder 'FAQ'.
Niet-leden betalen € 49,50 (NL) of € 69,50 (buitenland) per jaar.

Copyright Marineblad
Overname van artikelen is enkel toegestaan na schriftelijke toestemming van de redactie en onder uitdrukkelijke vermelding van de bron. Artikelen in het Marineblad vertolken niet noodzakelijk de visie van het hoofdbestuur van de Koninklijke Vereniging van Marineofficieren of van de redactie. De inhoud van artikelen blijft geheel voor verantwoording van de auteur(s). Richtlijnen voor het schrijven en aanleveren van artikelen zijn in te zien op www.kvmo.nl onder 'Marineblad'.

Adreswijziging
Zo tijdig mogelijk schriftelijk doorgeven aan:
Secretariaat KVMO
Antwoordnummer 93244
2509 WB Den Haag
(geen postzegel nodig)
of info@kvmo.nl

Foto cover: Zr.Ms. Zeven Provinciën (F802) loopt aan de vooravond van NAVO-exercitie Atlantic Archer binnen in de haven van New York, oktober 2022 (Aaron Zwaal, MCD).

Foto achterzijde: Joint Arctic Training (Christian Schrik, MCD)

De KVMO maakt deel uit van de

Column

O, wat een jaar. Wellicht kent u die TV-quiz, gepresenteerd door Chantal Janzen, waarin BN-kandidaten allerlei vragen krijgen over een bepaald jaar. Meestal is het leuk om al die herinneringen op te halen en te bedenken wat er allemaal is gebeurd in die twaalf maanden.

O, wat een jaar. Dat geldt zeker ook voor dit jaar. We begonnen met een nieuw kabinet, dat na veel lobbyen van diverse partijen veel extra geld uittrok voor de krijgsmacht en zelfs een groot bedrag specifiek voor het personeel, om eindelijk te beginnen met het inlopen van de achterstanden ten opzichte van andere sectoren. Alle reden om snel aan tafel te gaan met de sociale partners en te gaan werken aan een nieuw arbeidsvoorwaardenakkoord. De corona-epidemie leek steeds meer aan haar einde te komen. Het land ging weer open, de beperkingen verdwenen gaandeweg en in de tussentijd werd de situatie in het oosten van Europa steeds dreigender en kwam een illegale Russische invasie steeds dichterbij. En die kwam er dan ook op 24 februari. Niet geheel onverwacht meer, maar wel zeer ingrijpend. De reacties in de wereld en ook in Nederland waren in het begin divers. Landen en toch wel een aantal Nederlandse politieke partijen die meegingen in het narratief van de Russen, dat ze niet anders konden. Volstreekte onzin, natuurlijk, maar wel bijzonder en zorgelijk dat er zoveel mensen meegingen in dat verhaal. Naarmate de tijd vorderde kwamen gelukkig steeds meer mensen erachter dat schuld bij de Russen, en de Russen alleen, ligt. Daarnaast zagen we dat het originele aanvalsplan van de Russen binnen een paar dagen sneuvelde en kreeg de wereld een lesje weerbaarheid voorgeschoteld door de Oekraïense bevolking en haar president. Duitsland reageerde het meest adequaat en gaf aan per direct 2% van het BBP aan defensie te gaan besteden en € 100 miljard extra uit te gaan geven om de opgelopen achterstanden in te lopen. Nederland volgde later schoorvoetend met een paar miljard. Een redelijk begin, maar we zijn er nog lang niet.

Er gebeurde nog meer dit jaar. Het overlijden van de Britse Koningin Elisabeth markeerde het einde van een tijdperk en het gedoe rondom de Britse premier maakte de chaos in het Verenigd Koninkrijk na Brexit alleen nog maar duidelijker. President Macron haalde een nipte overwinning bij de Franse presidentsverkiezingen. Ik ben benieuwd hoe het Europese politieke landschap eruit had gezien als Le Pen (met haar best mooie voornaam) had gewonnen. Er was wederom een zeer droge en warme zomer in heel Europa, met gevolgen voor de waterstanden en daarmee voor de aan- en afvoer van grondstoffen en producten door heel Europa. In Italië kwam een nogal rechtse regering, met tot nu toe gelukkig nog geen gevolgen voor de Europese eensgezindheid tegenover Rusland en naar Oekraïne. Een eensgezindheid die overigens vriend en vijand verraste en tot nu toe goed standhoudt. Maar eensgezindheid is niet voldoende. Nederland en alle andere Europese landen zullen moeten laten zien dat zij hun veiligheid serieus nemen en dat de komende jaren, decennia, zullen blijven doen. En wij zullen met z'n allen moeten bedenken, of op z'n minst meedenken, hoe we dat gaan invullen als Koninklijke Marine. In dit exemplaar van het *Marineblad* leest u daarom over het seminar dat we eind november hebben georganiseerd en waar we begonnen zijn met het bespreken van de maritieme wereld na het Oekraïneconflict. Ook vindt u een oproep van KTZ drs. Henk Warnar om deel te aan het debat over de toekomst, die ik van harte ondersteun.

Ik wens u en al uw dierbaren een mooie kerst en een gezond en gelukkig 2023, waarvan we hopelijk kunnen zeggen 'O, wat een jaar', en dan vooral door mooie ervaringen!

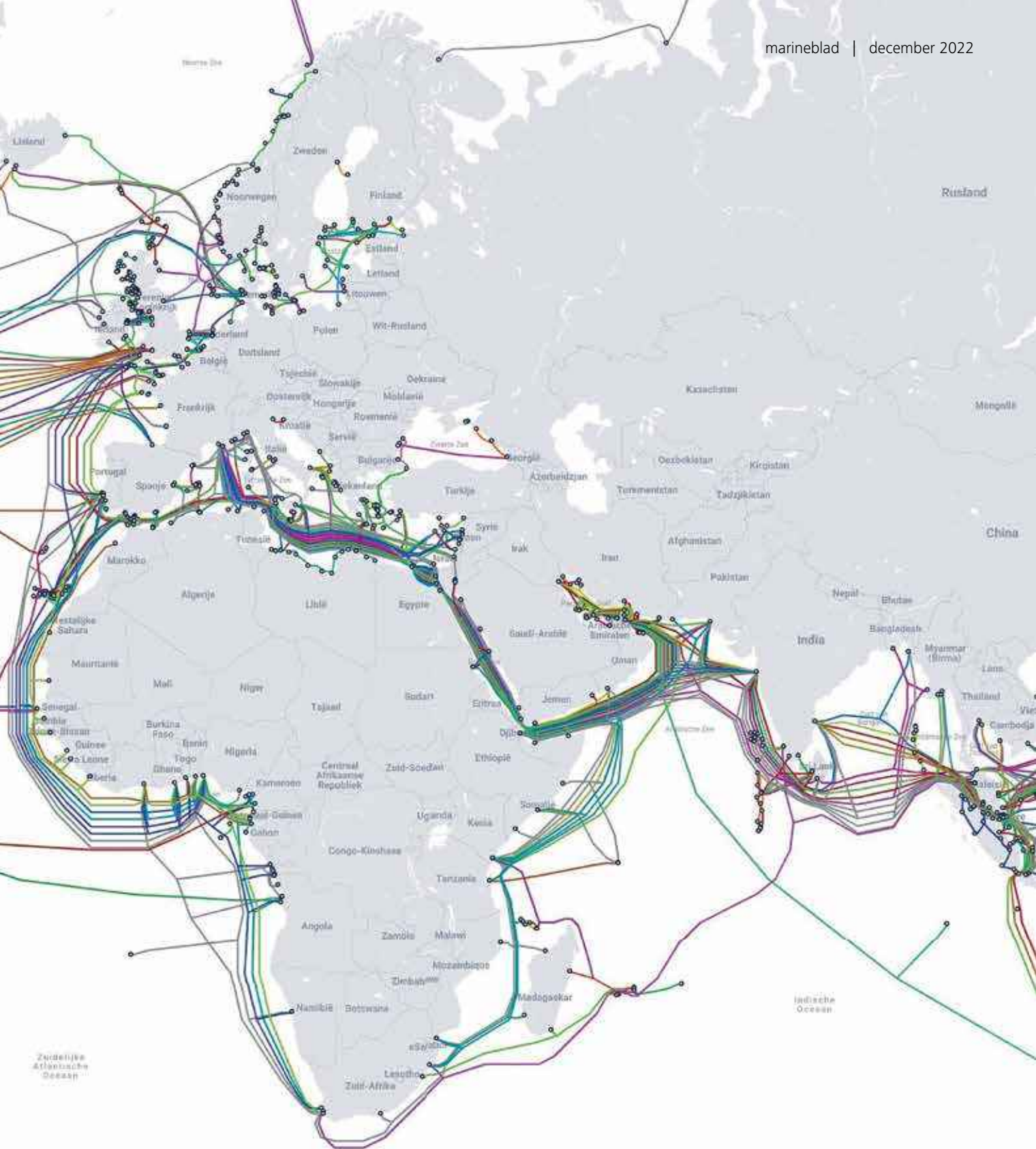
@Voorzitter_KVMO

Uitdagingen in de diepte

Juridische achtergronden bij de bescherming van onderzeese kabels en pijpleidingen

Het onderwerp onderzeese kabels en pijpleidingen en het *Nord Stream*-incident van afgelopen september brengt een aantal actuele thema's bij elkaar. In hoeverre het voorval in verband staat met de oorlog in Oekraïne is slechts gissen, maar de brug naar het andere actuele thema van *hybrid warfare* is snel gemaakt.

Deze activiteiten dwingen ook Nederland, in het bijzonder in de maritieme dimensie, dit aandacht te geven. Ten eerste vanwege het steeds intensievere gebruik van de Noordzee en de groeiende afhankelijkheid van het exploiteren van natuurlijke bronnen in zee. Een zorg die het *Hague Centre for Strategic Studies* (HCSS) vorig jaar nog in het rapport *The High Value of The North Sea* schetste. Ten tweede omdat de onderzeese infrastructuur, waar data en grondstoffen doorheen vloeien, een achilleshiel is. De aantasting ervan kan ontwrichtende gevolgen voor de samenleving teweegbrengen. En dat brengt ons bij het cyberdomein

als actueel thema. Dit domein is op zijn beurt weer afhankelijk van onderzeese infrastructuur. Zowel een cyberoperatie tegen de data die door de kabel stroomt als een fysieke kabelbreuk tast dit alles aan.

Waar zoveel onderwerpen en invalshoeken bijeen komen, zijn antwoorden op veel vragen niet makkelijk te formuleren. Die vragen reiken van detailvragen over middelen en capaciteit en de rol van verschillende veiligheidspartners, tot en met meer filosofische kwesties zoals de vraag of een betere bescherming van maritieme infrastructuur gepaard moet gaan met inperking van de vrijheden van de

Het gaslek in de *Nord Stream 2*-pijpleiding gezien vanaf een Deense F-16, 25 september 2022 (Danish Defence)

zee. Deze bijdrage stipt enkele juridische punten aan over de bescherming van onderzeese kabels en pijpleidingen, met als doel een eerste kader te scheppen waarbinnen de discussie over bescherming ervan kan plaatsvinden. Deze bijdrage begint met drie veiligheidsperspectieven en uitdagingen en gaat vervolgens kort in op de achterliggende kaders.

Drie veiligheidsperspectieven

In het huidige debat over de bescherming van onderzeese kabels en pijpleidingen spelen tenminste drie veiligheidsperspectieven of -invalshoeken een rol. In de eerste plaats een perspectief waarin de fysieke bescherming van onderzeese infrastructuur tegen ongelukken of moedwillige beschadiging centraal staat. Ongelukken worden veroorzaakt door bijvoorbeeld ankers of sleepnetten. Bij moedwillig beschadigen is het oogmerk divers, zoals diefstal of daden met een meer terroristisch oogmerk. In juridische zin gaat het naast het uitbaten van rechten kabels en pijpleidingen te mogen leggen in zee en eventuele strafrechtelijke reacties door een staat om civielrechtelijke aansprakelijkheid. Iemand moet immers voor de schade opdraaien.

Naast dit 'normale' beschermingsregime, focust de huidige discussie over de bescherming van onderzeese infrastructuur zich op interstatelijke veiligheid. Bij deze invalshoek hebben we te maken met spanningen tussen staten door activiteiten - direct of indirect - die de staatsveiligheid kunnen aantasten. Een voorbeeld is kabelspionage. Sabotage van kabels of pijpleidingen met de nodige gevolgen kan daar ook een voorbeeld van zijn. Doorgaans blijven deze zogenaamde hybride dreigingen onder de lat van het interstatelijk geweldsverbod. In de media lezen

we berichten dat Russische vaartuigen rondhangen in de buurt van kabels, hetgeen andere staten zorgen baart.¹ En dat het Russische oceanografisch onderzoeksschip *Yantar*, net als het *USS Jimmy Carter*, de benodigde capaciteiten bezit om dergelijke acties uit te voeren.² In juridische zin gaat dit over het recht toepasselijk op interstatelijke verhoudingen, dat in het ultieme geval tot interstatelijk geweldgebruik kan leiden.

In de derde plaats kan er sprake zijn van een lopend gewapend conflict, waarin oorlogvoerende partijen het aanvallen of gebruiken van onderzeese kabels en pijpleidingen onderdeel van de militaire strategie maken. Voordeel op de tegenstander wordt dan behaald door deze communicatie, informatie en grondstoffen te ontnemen of door heimelijk mee te luisteren. Het juridische kader is

'Een kabel of pijpleiding heeft geen vlag of nationaliteit waardoor staten zich aangesproken kunnen voelen'

in dit geval vooral het oorlogsrecht, dat de regels tijdens een gewapend conflict bepaalt tussen partijen, maar ook tussen partijen en neutralen.

Wie dus de vraag stelt tegen welke dreigingen onderzeese infrastructuur moet worden beschermd, moet dit relateren aan verschillende invalshoeken. Wat 'bescherming' en 'bedreiging' betekent is daarmee niet eenduidig. Dit zal onder meer resoneren in de 'wie-doet-wat'-vraag en welke bevoegdheden er zijn. En naast de drie invalshoeken die hier zijn genoemd, zijn er mogelijk meer te noemen, waaronder rampen- en calamiteitenbestrijding op zee.

Uitdagingen

Deze veiligheidsperspectieven hebben tal van uitdagingen. Ik noem er hier drie.

Who dunnit and why?

De dreigingsdiversiteit in het huidige veiligheidslandschap maakt het lastig te bepalen om welk veiligheidsperspectief het nou eigenlijk gaat. Het is daarmee moeilijk invalshoeken - en de reactie erop - uit elkaar te houden. Is het een eenvoudige visser die zich toevallig bij een onderzeese kabel ophoudt of kabeldiefstal pleegt, een visser die in werkelijkheid heimelijk acties uitvoert in opdracht van een staat,³ of een schip van of onder controle van een staat in oorlog die acties onderneemt tegen de tegenstander door middel van kabelspionage of het vernietigen van een kabel dat ook andere landen raakt? Zoals *gray zone* wetenschapper Arsalan Bilal stelt in de *NATO Review*: 'The [second] defining characteristic of hybrid warfare relates to ambiguity and attribution.'⁴ Het is moeilijk te achterhalen wie en waarom: *who dunnit and why?*

Bedrijfsrisico en staatsbelang

Ten tweede is staatsbetrokkenheid een complex vraagstuk. Onderzeese infrastructuur behoort doorgaans toe aan (een veelheid van) private commerciële bedrijven en is niet van een staat.⁵ Er bestaan bedrijven die de infrastructuur monitoren, en er zijn kabel- en pijpleidingreparateurs. Bovendien is de infra gelegd in maritieme zones van verschillende staten. Normaliter zal een staat vooral betrokken zijn bij het uitbaten van de rechten kabels en pijpleidingen te mogen leggen en bij het opleggen van straffen. Het beschadigen van onderzeese infrastructuur zou mogelijk ook kunnen leiden tot aantasting van - of in het ergste geval een aanval op - vitale belangen van de staat. Maar dat is niet vanzelfsprekend. Naast dat lastig te bepalen is wanneer dat het geval is, is een andere vraag welke staat dat dan precies is: door wiens wateren de infra loopt, de staat onder wie het bedrijf valt, of de staat die afhankelijk is van de inhoud van de kabel of pijpleiding en de effecten van breuk ondervindt? Een kabel of pijpleiding heeft geen vlag of nationaliteit waardoor staten zich aangesproken kunnen voelen. Hier speelt dus het issue wanneer het commerciële belang van bescherming van onderzeese infrastructuur samengaat met het staatsbelang, waardoor objecten – bijvoorbeeld meer preventief – beschermd moeten worden.

Maritime meets cyber

Een derde uitdaging is dat onderzeese kabels en pijpleidingen het maritieme- en cyberdomein samenbrengt: de fysieke kabel op of in de bodem van de oceaan en de data die door de kabel stroomt. Het maritieme domein richt zich vooral op de fysieke bescherming van kabels en pijpleidingen, maar zegt niets over de inhoud ervan, of over kabels en pijpleidingen als inzet van interstate spanningen of oorlogvoering. Een cyberoperatie zal de data of grondstoffenstroom raken, net zo goed als een fysieke kabel- of pijpleidingbreuk dat doet. Hoewel een fysieke kabelbreuk waarschijnlijk niet wordt beschouwd als een cyberoperatie of -aanval, liggen de gevolgen vooral ook in het digitale domein. De ernst zit vooral in de gevol-

gen die de samenleving mogelijk kunnen ontwrichten. In de context van de drie veiligheidsperspectieven is de vraag of een incident alleen vanuit de fysieke kant moet worden beschouwd of dat mogelijk sprake is van een (indirecte) cyberoperatie of aanval.

Het ingewikkelde van rechtsmacht op zee

Er bestaat regelgeving over onderzeese kabels en pijpleidingen. Al in 1884 kwam ter bescherming van onderzeese kabels de *Convention for the Protection of Submarine Telegraph Cables* tot stand. Het VN-Zeerechtverdrag (UNCLOS) kent voorts bepalingen over onderzeese kabels en pijpleidingen en heeft een gedeelte van de 1884 Conventie overgenomen. In essentie bepaalt het VN-Zeerechtverdrag wie in welke maritieme zones kabels en pijpleidingen mag leggen⁶ en wie in welke gebieden rechtsmacht -regels maken, handhaven en rechtspreken- heeft over de infrastructuur. Het verplicht staten ook nationale wetgeving te maken om opzettelijke beschadiging strafbaar te stellen.⁷

In de 19^e eeuw werd geopperd om moedwillige daden tegen onderzeese kabels en pijpleidingen onder universele rechtsmacht te laten vallen, zodat elke staat - net als piraterij - ertegen kon optreden.⁸ Dat idee heeft het niet gered. Op zee kleeft daarom een aantal beperkingen aan de rechtsmacht van een kuststaat om regels vast te stellen en te handhaven. Ten eerste een geografische beperking. Rechtsmacht reikt in beginsel niet verder dan de territoriale zee, waarbinnen de kuststaat regels kan opstellen en handhaven ter bescherming van kabels en pijpleidingen.⁹ In de tweede plaats kan daarbuiten wel opgetreden worden, maar in beperkte mate. Over kabels en pijpleidingen op het continentaal plat kent het VN-Zeerechtverdrag een ingewikkelde bepaling, op grond waarvan een kuststaat rechtsmacht kan uitoefenen over onderzeese infrastructuur die is aangelegd of gebruikt wordt in verband met de exploratie van het continentaal plat van die staat, of verband houdt met de werkzaamheden op onder meer kunstmatige eilanden en installaties die zich onder zijn rechtsmacht bevinden.¹⁰ En als derde kunnen buiten de territoriale zee over personen of schepen slechts in beperkte mate andere vormen van rechtsmacht bestaan, zoals over de eigen onderdanen van een staat of wanneer het schip de vlag van de staat voert.¹¹ Nationale wetgeving moet daarbij dan wel mogelijkheden bieden om te sanctioneren. Het is echter voorstelbaar dat wanneer er geen specifieke wetten bestaan, algemene strafbaarstellingen zoals die van diefstal of vernieling van toepassing kunnen zijn.

Rechtsmacht op zee is dus een soort lappendeken. En als we deze in de context van de huidige hybride dreigingen plaatsen, verliest ze mogelijk verdere effectiviteit. Bij 'gewone' criminaliteit zullen staten geneigd zijn op te treden. Maar zal bij indirecte staatsgeleide acties een opdrachtgevende staat genegen zijn daders onder zijn rechtsmacht aan te pakken? Anders dan piraterij, waarover wereldwijd consensus bestaat dat hiertegen opgetreden moet worden, is de inzet op kabels en pijpleidingen als onderdeel van interstate spanningen van een andere veiligheidsorde.

Naast strafrechtelijk optreden tegen moedwillige breuken, zijn over bevoegdheden van een staat op basis van het zeerecht nog twee punten van belang. In de eerste plaats is relevant dat in de territoriale zee handelwijzen van schepen die een gevaar voor de vrede, veiligheid of orde van de kuststaat vormen, en in het bijzonder gericht zijn op de verstoren van communicatiesystemen of andere voorzieningen of installaties van de kuststaat, niet stroken met onschuldige doorvaart.¹² De kuststaat mag daartegen maatregelen nemen die nodig zijn om doorvaart die niet onschuldig is te voorkomen.¹³ Daarnaast is interessant dat de Conventie van 1884 toestaat dat staatsschepen - dus inclusief oorlogsschepen - een visitatierecht hebben ten aanzien van schepen die ervan verdacht worden een kabel te hebben gebroken. Het doel is de identiteit van vaartuig en personen te achterhalen met het oog op vervolging door het land wiens onderdanen het zijn of onder wiens vlag het vaart.¹⁴ Maar omdat deze regel niet is opgenomen in het VN-Zerechtverdrag, is het onduidelijk in hoeverre deze bevoegdheid rijmt met de regels over visitatie en onderzoek in dat verdrag, of deze regel een regel van gewoonterecht is, of dat de regel alleen tussen de verdragspartijen bij de Conventie van 1884 geldt.¹⁵ En dat zijn er maar een veertigtal.

Een gewapende aanval?

De minister van Defensie gaf in najaar 2021 antwoord op de vraag of de Koninklijke Marine middelen beschikbaar heeft om datakabels te beschermen:¹⁶

Vraag 14: Welke capaciteiten heeft de Nederlandse marine om Nederlandse datakabels te monitoren en te beschermen, en in hoeverre worden deze capaciteiten daarvoor ingezet?

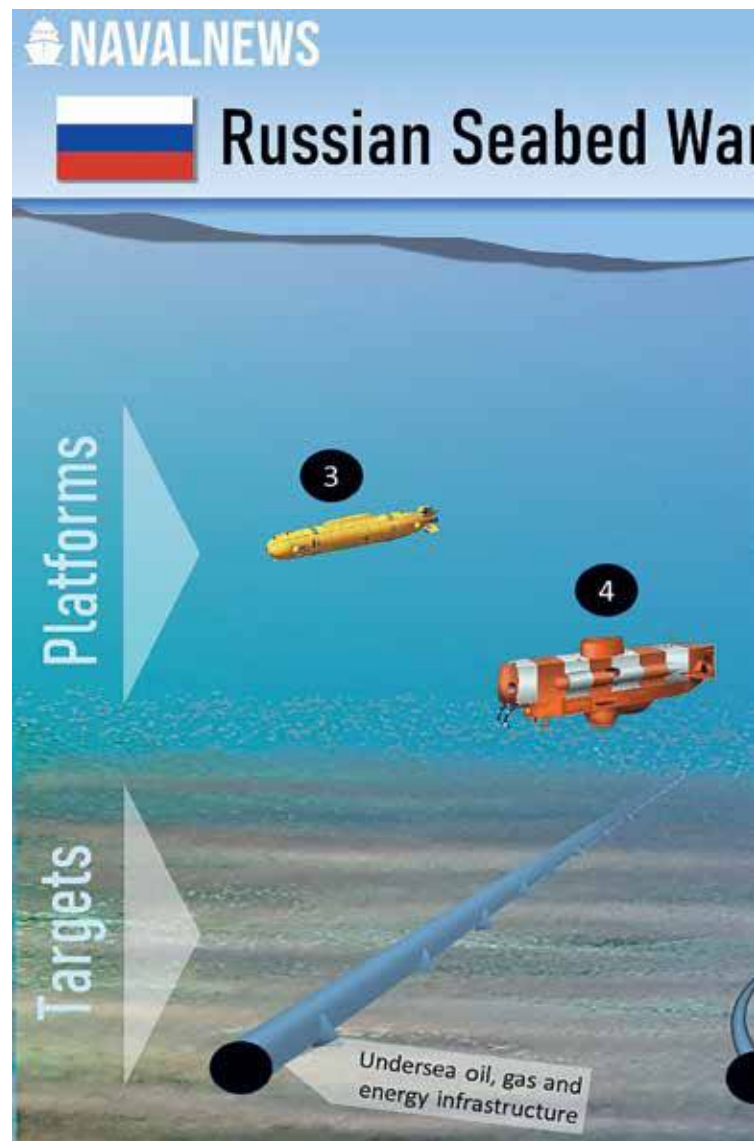
Antwoord 14: De Koninklijke Marine heeft op dit moment geen capaciteiten om Nederlands datakabels te monitoren en te beschermen. De Koninklijke Marine beschikt wel over capaciteiten (als fregatten, onderzeeboten en NH90 helikopters) voor indirecte datakabel bescherming en kan daarmee oppervlakte-eenheden en onderzeeboten detecteren, volgen en eventueel neutraliseren.

Interessant is de laatste zin over het vinden van oppervlakte-eenheden en onderzeeboten, en het 'eventueel neutraliseren' daarvan. De juridische context die hierin gelezen kan worden is geweld in het kader van (het verbod op) interstatelijk geweldgebruik. Met andere woorden, is met de actie sprake van een gewapende aanval en komt een staat het recht van zelfverdediging toe. En (of) leidt de actie tot een conflict waarop het oorlogsrecht van toepassing wordt. Nog voor het *Nord Stream*-incident, meende de Britse *Chief of the Defence Staff* Admiral Sir Tony Radakin volgens een Britse krant dat het doorsnijden van onderzeese kabels een *act of war* zou kunnen zijn.¹⁷ Hoewel de aandacht op het belang van bescherming van onderzeese kabels daarmee gevestigd wordt, is het lastig om te voldoen aan de criteria voor een gewapende aanval in geval van een kabelbreuk. Welke staat, of mogelijk *non-state actor*, heeft het gedaan en tegen welke staat is de aanval - op een doorgaans private commerciële kabel of pijpleiding, die mogelijk wel door de wateren van de kuststaat, maar niet naar de kuststaat loopt - gericht? Hoe wegen we de intensiteit van de aanval op de staat en hoe ernstig zijn de effecten van de schade? En als een

staat zich eenmaal aangevallen voelt, volgt de vraag of een *militaire* reactie wel noodzakelijk en proportioneel is. Het *Nord Stream*-scenario leidde niet tot die constatering. Eventueel optreden blijft dan in de eerdergenoemde mogelijkheden van het zeerecht en strafrecht vallen.

Gewapend conflict

Bij het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog liet Groot-Brittannië het kabelschip *Alert* de kabels tussen Duitsland en de VS en de Azoren doorsnijden.¹⁸ De crew van het Duitse *SMS Emden* vernietigde de kabel op *Direction Island* in de Indische Oceaan, waarna het zich in een gevecht met *HMAS Sydney* moest overgeven.¹⁹ Maar mogen oorlogvoerende partijen onderzeese kabels en pijpleidingen aanvallen of op een andere wijze onderbreken als methode van oorlogvoering? Of anders gesteld: zijn onderzeese kabels en pijpleidingen beschermde objecten tijdens een gewapend conflict? De Conventie van 1884 zegt dat 'de bepalingen dezer overeenkomst [strafbaarheid van kabelbreuk, *MDF*] geen inbreuk maken op de vrijheid van handelen van oorlogvoerenden.'²⁰ Het Haags Landoorlogsreglement (1907) stelt dat kabels tussen neutralen en bezet gebied in uiterste noodzaak mogen worden vernietigd en moeten worden hersteld wanneer de oorlog voorbij is.²¹ Deze twee aanknopingspunten impliceren dat er geen absolute bescherming

is voor kabels in oorlogstijd - waaronder kabels die naar neutrale staten gaan - en onder bepaalde omstandigheden doelwit mogen zijn.²² Omdat het aantasten van onderzeese kabels tegenwoordig in het digitale tijdperk een enorme impact kan hebben, en ook op meerdere staten, is het de vraag of dit uitgangspunt nog houdbaar is. Maar over het algemeen vinden we het uitgangspunt dat een kabel doelwit mag zijn met meer of mindere mate van stelligheid in huidige juridische posities zowel in de fysieke als de cyberdimensie terug.²³

Wanneer een onderzeese kabel inderdaad doelwit mag zijn, kan vernietiging ervan nog niet zomaar. Een aanval moet voldoen aan de *targeting*-regels: is de kabel een militair doel en is de verwachte nevenschade niet buitenproportioneel ten opzichte van het verwachte militaire voordeel van de aanval. In de tweede vraag zal met name het wegvallen van de data en de gevolgen ervan aan de orde zijn. Over pijpleidingen staat niets specifiek in het oorlogsrecht. Maar indien op dit vlak dezelfde positie kan worden ingenomen als kabels, valt een pijpleiding ook onder de *targeting*-regels in geval van een aanval.

Ten slotte

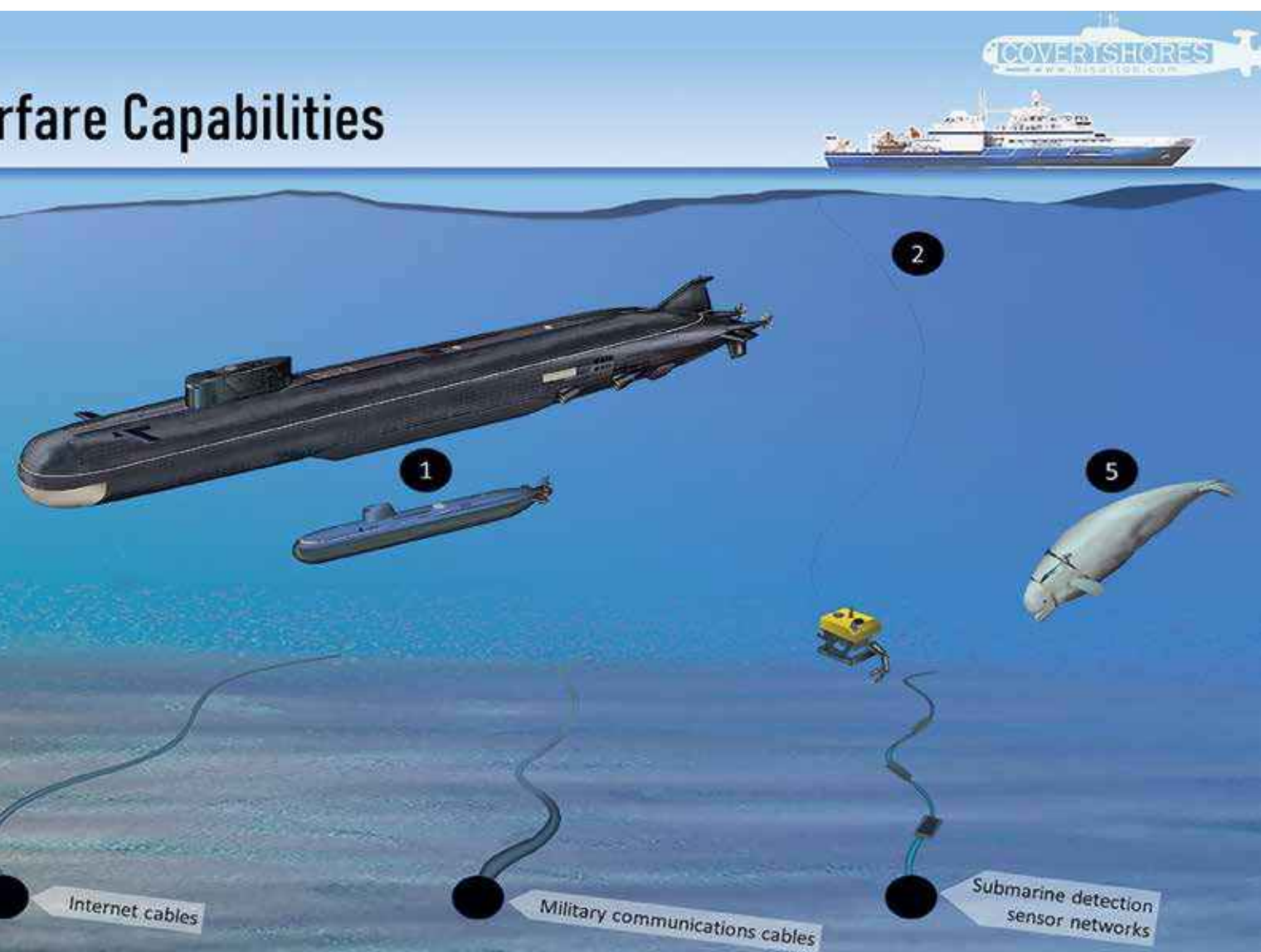
Tot meer dan flink opborrelen van het debat over de bescherming van onderzee kabels en pijpleidingen, interstatelijk

vingerwijzen en groeiende zorg van activiteiten in de hybride omgeving, heeft het *Nord Stream*-incident voorlopig nog niet geleid. Deze bijdrage, die vooral aantoonst hoe lastig de bescherming van onderzeese infrastructuur in de context van interstatelijke spanningen kan zijn, heeft slechts de oppervlakte aangestipt van enkele onderwerpen die met de bescherming van kabels en pijpleidingen gepaard gaan. Dit artikel beoogt de discussie over de bescherming van onderzeese kabels en pijpleidingen vanuit een juridisch perspectief wat structuur te bieden. Hierbij de eerste aanzet.²⁵

KTZ (LD) mr. dr. Martin Fink is Universitair Hoofddocent Militair Recht aan de Faculteit Militaire Wetenschappen van de Nederlandse Defensie Academie (NLDA).

Weergave van Russische onderwatercapaciteit met betrekking tot het benaderen, aftappen en/of vernietigen van onderzeese infrastructuur (H.I. Sutton, *Covert Shores*²⁴).

1. Een 'host'-onderzeeër die een kleinere nucleaire onderzeeër kan lanceren voor bodemoperaties;
2. Het oceanografisch onderzoeksschip Yantar die diverse ROV's en AUV's (3) kan inzetten;
4. Reddingsboten die ook uitgerust kunnen worden voor bodemoperaties;
5. Getrainde zeezoogdieren waar Rusland mogelijk mee experimenteert.

Noten

- 1 <https://www.navalnews.com/naval-news/2021/08/russian-spy-ship-yantar-loitering-near-trans-atlantic-internet-cables/>
- 2 https://www.nytimes.com/2005/02/20/politics/new-nuclear-sub-is-said-to-have-special-eavesdropping-ability.html?_r=1
- 3 N. Morris, 'Operation Tempora: GCHQ in fresh snooping row as it eavesdrops on phones and the internet', *The Independent*, 22 juni 2013. <https://www.independent.co.uk/news/uk/politics/operation-tempora-gchq-in-fresh-snooping-row-as-it-eavesdrops-on-phones-and-the-internet-8669137.html>businessam.be/knippen-russische-vissersschepen-onderzeese-kabels-door/
- 4 A. Bilal, 'Hybrid Warfare – New Threats, Complexity, and 'Trust' as the Antidote', in *NATO Review*, 30 november 2021. <https://www.nato.int/docu/review/articles/2021/11/30/hybrid-warfare-new-threats-complexity-and-trust-as-the-antidote/index.html>
- 5 D. R. Burnett, 'Submarine Cable Security and International Law', in *International Law Studies*, vol. 97 (2021), 1659-1682, 1668.
- 6 Zie artikel 58, 79(1) en 87 VN-Zeerechtverdrag.
- 7 Het gaat hier om opzet of grove onachtzaamheid. Zie artikelen 113-115 VN-Zeerechtverdrag.
- 8 J.P.A. Francois, *Grondlijnen van het Volkenrecht* (Tjeenk Willink, Zwolle, 1954), 540.
- 9 Art. 3 en 21 lid 1 onder c VN-Zeerechtverdrag.
- 10 Zie artikel 79 sub 4 VN-Zeerechtverdrag.
- 11 Art. 3 Wetboek van strafrecht.
- 12 Artikel 19 lid 1 en tweede lid, onder k VN-Zeerechtverdrag.
- 13 Artikel 25 VN-Zeerechtverdrag.
- 14 Zie artikel X 1884 Conventie.
- 15 Zie artikel 92 en 110 VN-Zeerechtverdrag.
- 16 Tweede Kamer, vergaderjaar 2021–2022, Aanhangsel, 4. Vragen van de leden Van Wijngaarden en Rajkowski (beiden VVD) aan de

- Minister van Defensie over het bericht «Minister Bijleveld en Admiraals Kramer en Tas uiten zorgen tijdens commando-overdracht (ingezonden 13 september 2021). Antwoord van Minister Kamp (Defensie) (ontvangen 4 oktober 2021).
- 17 H. Bone, 'Russian submarines cutting underwater cables is 'act of war', UK defence chief warns', in *The Mirror* januari 2022. <https://www.mirror.co.uk/news/uk-news/russian-subs-cutting-underwater-cables-25889266>
- 18 G. Corera, The UK's most senior military officer has warned of a new threat posed by Russia to communications and internet cables that run under the sea', in *BBC*, 15 December 2017. <https://www.bbc.com/news/world-europe-42367551>
- 19 E. Bruton, *From Australia to Zimmermann: A Brief History of Cable Telegraphy during World War One* (2013).
- 20 Artikel 15 Conventie van 1884.
- 21 Artikel 54 Landoorlogreglement 1907 stelt: De onderzeese kabels die een bezet gebied met een neutraal gebied verbinden, mogen alleen in uiterste noodzaak worden ingenomen of vernietigd. Wanneer de vrede is gesloten, moeten ze ook worden teruggegeven en moet de compensatie worden geregeld.
- 22 James Kraska, The Law of Maritime Neutrality and Submarine Cables, *EJIL:TALK!* (July 29, 2020), <https://www.ejiltalk.org/the-law-of-maritime-neutrality-and-submarine-cables/>
- 23 Rule 91 (uitleg paragraaf 5) Tallin Manual. Maar zie ook het San Remo Manual over zeeoorlogsrecht (sectie 37) en het Oslo Manual over bijzondere oorlogsrechtelijke onderwerpen (67 t/m 69).
- 24 Zie: www.hisutton.com
- 25 Van interesse in deze context is een Working Paper (no. 5, Handbook on Maritime Hybrid Threats - 10 Scenarios and legal scans) uitgebracht door het Hybrid Centre of Excellence (COE) in november 2019.

CARTOON

De beste dekking én een scherpe premie.

Dat is onze missie.

De beste zorg bieden voor iedereen die een relatie heeft of heeft gehad met Defensie. Dat is onze missie. Zorgzaam is een stichting zonder winstoogmerk en is opgericht door defensievakbonden.

Daarom begrijpen we als geen ander het belang van een goede zorgverzekering voor gezinsleden van militairen, ex-militairen en hun gezin én defensiemedewerkers.

Kijk op www.zorgzaam.nl

'Armies win battles, navies win wars'

KVMO-symposium over de maritieme wereld na het Oekraïneconflict

Op donderdag 24 november jl. vond in de Beurs van Berlage het eerste KVMO-symposium plaats sinds de coronapandemie. Aanvang 2020 alle verenigingsactiviteiten tot een halt had gebracht. Het enthousiasme van de aanwezige KVMO-leden, genodigden en overige geïnteresseerden was groot, getuige de royale opkomst. Het thema was een maritiem-strategische vooruitblik op de inzet van de Koninklijke Marine in het licht van de recente krijgshandelingen in Oost-Europa.

(G. Baks, Photocom)

De oorlog tussen Oekraïne en de Russische federatie heeft een nadrukkelijk maritiem component en beïnvloedt daarbij activiteiten op de Zee van Azov en een groot gedeelte van de Zwarte Zee. Beide strijdende partijen lijden daarbij verliezen. Denk aan de strijd om Slangeneiland, het zin-

ken van het Russische marineschip *Moskva* en de eerste brede inzet van *uncrewed surface vessels* (USV's). Maar wie denkt dat alleen Oekraïne en Rusland slachtoffer zijn van de oorlog op zee, heeft het mis. Losgeraakte mijnen die aanspoelen op Roemeense stranden, neutrale koopvaardijschepen die geraakt worden door raketten, het verhinderen van de graanexport als gevolg van maritieme blokkades; het raakt ons allemaal. Een strategische heroriëntatie van het Nederlandse veiligheidsbeleid is op zijn plaats. Wat zegt het over de huidige inzet van de Koninklijke Marine en wat betekent dit voor de toekomstige inzet van onze maritieme capaciteit?

Een strategische heroriëntatie van de Koninklijke Marine

Dat het thema aansluiting vindt bij de huidige ontwikkelingen in Oekraïne, is volgens voorzitter KVMO KLTZ Rob Pulles onontkoombaar: ‘De tijd van *wars of choice* is definitief voorbij. We zullen de focus nog meer moeten (ver)leggen op het verdedigen en beschermen van de belangen van het Koninkrijk, zoals de Grondwet voorschrijft. En dat is meer dan alleen het territorium verdedigen, zoals Defensie hoofdtak 1 omschrijft. Nederlandse belangen beperken zich niet tot het territorium, maar zijn wereldwijd te vinden en de zee is bij uitstek het medium waar die belangen te behartigen zijn. Of het nou gaat om het vinden en winnen van grondstoffen, het beschermen van aan- en afvoerlijnen of de internetinfrastructuur. Wil Nederland daar invloed op kunnen uitoefenen, dan zal de Koninklijke Marine de mensen, middelen en bevoegdheden voor moeten krijgen.’

Onder leiding van dagvoorzitter dhr. Jeroen de Jonge (TNO) ving het symposium aan met een bevolgen presentatie van prof. dr. Theo Brinkel over de strategische kracht van de democratische rechtstaat en de vervlechting van politieke strategie met *grand strategy*. Beide begrippen staan heel dicht bij elkaar. Ze hebben alles te maken met fundamentele politieke vragen over de toekomst van een samenleving. In dit opzicht is Oekraïne onder leiding van president Zelensky voorbeeldig: ‘Sinds de onafhankelijkheid heeft Oekraïne een weerbare, democratische samenleving opgebouwd. In militair opzicht betekende dat verantwoordelijkheid bij een laag niveau leggen, manschappen serieus nemen, eigen initiatieven stimuleren, creatieve oplossingen zoeken, kritiek durven uiten en kritiek kunnen incasseren. In de samenleving betekende dat oneindig veel initiatieven om vrijwillig de oorlogsinzet te ondersteunen.’

KLTZ dr. Roy de Ruiter stelt in zijn presentatie de vraag of het tijd is voor een strategische heroriëntatie van de Koninklijke Marine. Enerzijds vanwege de ontwikkelingen in Oekraïne, maar ook door de aangekondigde investeringen in nieuw materieel. Hoe is de marine in haar geschiedenis omgegaan met een veranderende visie op de inzet? De laatste grote breuk werd gevormd door de val van de Berlijnse muur, het einde van de Sovjet-Unie en de daaropvolgende ontbinding van het Warschaupact. De Ruiter, die gespecialiseerd is in het marinebeleid tijdens de Koude Oorlog, roept op om daar gezamenlijk over te discussiëren: ‘Als de marine te veel ballen in de lucht blijft

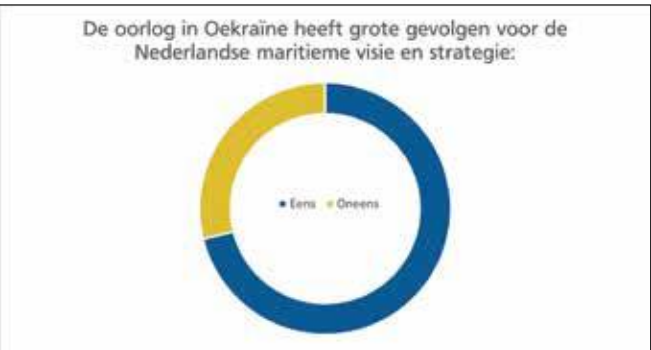
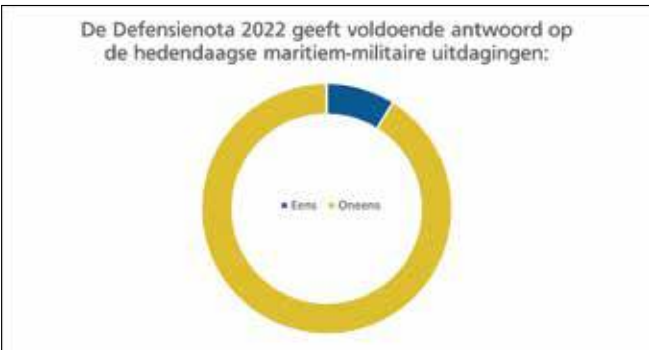
houden dreigt het gevaar van irrelevantie: overal van zijn, maar uiteindelijk nergens echt van en voortdurend ‘nee’ moeten zeggen. En in het ultieme geval onze mensen met onvoldoende middelen en met de verkeerde voorbereiding het gevecht in sturen.’

Prof. Geoffrey Till van het *Defence Studies Department* aan King’s College in London koos voor een analyse van het Oekraïneconflict op strategisch, operationeel en tactisch niveau. Till, die terecht wordt gezien als een van de voornaamste autoriteiten op het gebied van maritieme strategie, bepleit dat het maritieme domein in het Oekraïneconflict cruciaal is voor de (uiteindelijke) uitkomst en dat marines wereldwijd er goed aan doen hun lessen te trekken. De wereld stevent niet af op enkel rooskleurige multilaterale inzet voor humanitaire missies, klimaatverandering en piraterij. Till waarschuwt: ‘Real sustained operations of war have not, it seems, gone away, and it would be as well to prepare for them properly.’

Commandeur b.d. Pieter Kok sloot het symposium af met een duidelijke oproep aan de regering om te investeren in voldoende capaciteit om kritieke maritieme infrastructuur te kunnen beschermen. Tijdens de Golfoorlog was de oud-commandant zelf getuige van de verwoestende kracht van de verwoestende kracht van zeemijnen in nauwe zeestraten. In combinatie met de aanwezigheid van vijandelijke onderzeeërs nabij de *sea lines of communication* (SLOC’s) neemt de kwetsbaarheid van onze infrastructuur alleen maar toe: ‘Gezien de beschikbare geallieerde middelen op dit gebied is de Nederlandse bijdrage hieraan, zes fregatten en nul vliegtuigen, zwaar onder de maat.’

Eens of oneens?

Tijdens het plenaire gedeelte werd een aantal stellingen voorgelegd aan de aanwezigen, waarna een discussie tussen de panelleden onderling en het panel en de zaal volgde (zie gevoegde grafieken). Bij het dankwoord sprak KLTZ Pulles de hoop uit dat zowel de korte termijn als de lange termijn voldoende aandacht gaat krijgen: ‘Er zijn veel dingen die nu moeten gebeuren, zoals het aantrekken van voldoende personeel en het invoeren van nieuw materieel. Maar ook het denken over de lange termijn mogen we niet uit het oog verliezen. We zullen nu moeten bedenken hoe de marine er over twintig jaar uitziet; voor je het weet is het zover.’

The Ukraine War: naval thoughts

Prof. Geoffrey Till, Defence Studies
Department, Kings College

Images of burning tanks and shattered streets and the relentless pounding of Ukraine's energy infrastructure explains why its war with Russia is essentially seen as a land-air conflict rather than a maritime one. But this would be a mistake. The maritime side of this conflict is crucial to its outcome and has lessons for all navies everywhere. Looking at the conflict from four levels of war (Grand Strategic, Military Strategic, Operational and Tactical-technical) should make this clear. There is a key maritime element in all of them.

(G. Baks, Photocom)

The Grand Strategic Level

We do not know what precisely drives Russia's grand strategy, but the notion of *Derzhavnost* which in English translates as something like 'great power-ness' is certainly part of it. From Peter the Great's time, Moscow's assumptions have often been that as a great power, Russia must have a great navy with access to the world ocean, and that this needs to include the warmer waters of the Black Sea. Maintaining this though has always been a struggle. The current conflict is redolent with the iconic names of some of the most heroic battles of the Great Patriotic War as, until now, simply the most recent of these massive engagements. Russia's strategic culture adds even more to the mix. To them, Ukraine is not an independent nation; it is merely just one of 'all the Russias' over which the Tsars used to rule, and which is Russian simply because Russians live there. For years, what we used to call Kiev rivalled Moscow as a centre of Russian-ness. Accordingly, for the Russians, the

notion that Ukraine should be independent and, still less, allied to the West, is culturally offensive and strategically dangerous.

For the Ukrainians the matter is as deeply embedded, if much simpler. It is just a question of national survival against a hostile Russia. Always a restive part of the Russian empire, Ukraine has often been the victim of unyielding control from Moscow. Because of the bitter memories of the *Holodomor*, the mass starvation of the Ukrainians under Stalin's collectivisation of agriculture into the 1930s, many Ukrainians welcomed the Germans in 1941 as liberators. Hence Moscow's labelling their current leaders as Nazis. For the Ukrainians, then as now, of getting help from the West to sustain survival and counter oppression from an over-bearing East. For this, the Ukrainians need access to the West, and the rest of the world, by land and sea. What's happening now is not history repeating itself; instead, it's the same history.

The Military Strategic Level

Descending to the military strategic level, Putin's 'special military operation' was reportedly planned not by the Main Operations Directorate of the Ministry of Defence, but by the 5th Directorate of the FSB, where the strategic-cultural assumptions just described are particularly strong. This would explain why the war started so badly, with so many axes of advance and in some cases with the paramilitary crowd-control forces of the *Rosgvardia* as the leading echelon, not the army. What was envisaged was a quick decapitation of the Zelensky regime and a popular uprising, not a war. But the military forces gathered beforehand around the Ukrainian border to shape opinion offered a fall-back option.

This was to advance to the Dnieper and consolidate the most Russian parts of the country while striking out from the northeast Crimea to take Kherson, and then advance westwards taking over the ports and shipyards of Mykolayev and Odesa, linking up the breakaway sub-state of Transnistria in Moldova. Having lost its industrial area in the east, and its entire coastline, the rump state of Ukraine would be land-locked, largely isolated, leaderless and if it survived at all, no threat to Russia's security or identity. For this the army and the navy operating in joint conjunction along the coast, just as they had in the Great Patriotic War, was crucial. For the Ukrainians, the matter was simpler. It was just to stop the Russians in their tracks, first to prevent their reaching the Dnieper, second to block any coastal advance, third to re-possess lost territory. This would naturally include the Crimea. Ten years before in 2014, and almost exactly to the day of the 70th anniversary of Mr. Khrushchev's giving the Crimea to the Ukraine in 1954, the Russians took it back. This solidified Russia's use of the Sebastopol naval base, transformed the extent of 'Russian' jurisdiction over the waters of the Black Sea, including its oil and gas rigs, and gave Moscow the option, soon taken, of impeding Ukrainian access in and out of the Azov Sea through the Kerch strait. This would undermine the port cities of Berdyansk, and Mariupol and the local economies of the Ukrainian controlled sectors of Zaporizhzhya and Donetsk.

To reverse all this, they needed Western help. For the United States and its allies this was tricky. How to help Ukraine, but without 'poking the Bear' and providing Putin with the popular support he needed, thus precipitating the outcome it was designed to deter. As far as naval support was concerned, the Americans and the British led the way with the construction of naval facilities in Berdyansk, Mykolayiv and Odesa, doctrinal advice and training, ship-building contracts and the like. There were vague promises of joining the EU one day, maybe NATO in the distant future, a red line for Russia if ever there was one. Then there was the unexpectedly stern response to the passage of HMS *Defender* and HMNLS *Evertsen* through

and near sensitive waters off the Crimea. The writing was on the wall, but the Ukrainians could not be blamed for thinking that their Western friends were not reading it. For evidence they could point to the West's failure to respond to the closure of the Azov Sea and to the fact that since 2014, NATO ship-days in the Black Sea were actually declining until just before the war started. The question of whether Russia would have attacked Odesa and Mykolayiv if NATO warships happened to be visiting at the time will doubtless be a subject for discussion after the war. Meanwhile, to achieve the necessary 'correlation of

forces' the Russian military presence along the border were being gathered and the Black Sea fleet reinforced, not least with amphibious vessels. An unfortunate mix of strategic inattention and indecision meant opportunities for effective Western deterrence, if there were any, were lost. Some might say, though that if they hadn't been, the war would just have come sooner.

The same dilemma in balancing effective deterrence with strategic safety still confronted the West once the war started. One expression of this was in the conduct of large-scale naval exercises in the Baltic, the Mediterranean and Europe's Northern waters to demonstrate alliance resolve and deter horizontal or vertical escalation. To an extent Russian forces responded in kind. Alongside this came extensive support in military equipment and supplies, and a maritime and risk-conscious Western alliance also resorted to a carefully calibrated sanctions campaign. Taken together, all these responses would hopefully redress the correlation of forces more in Ukraine's favour and bring Putin to his senses. Because global trade is sea-based, the sanctions campaign has a very significant maritime component. This allows the West to make maximum use of its maritime strength. Firstly, sanctions campaigns, however carefully targeted, remain the ultimate in blunt instruments. They have unintended consequences, inflicting collateral damage on by-standers especially in the Global South. In a shrinking world, the West has had to cajole and persuade neutral opinion, and wide-ranging naval engagement in waters far from the Black Sea is an important part of the necessary economic and diplomatic effort to service the sanctions campaign in this way. Secondly, maritime pressure, short of blockades, can be directly exerted in support of the campaign. Hence the proposal to exploit Western predominance in maritime services like marine insurance to deter shipping companies from facilitating the sale of Russian oil above its 'cap price.' Again, the Russian response, to buy up and commission a fleet of ghost tankers is maritime.

Nonetheless, few believe that the sanctions campaign will have sufficient strategic effect on its own. The Russians have been agile in seeking ways around the sanctions by leveraging the vulnerabilities of by-standers. They have also imposed countersanctions, especially against

Europe's energy dependence on Russian sources. Maintaining alliance unity, when some members are more vulnerable to this than others, has been difficult - hence the setting of a cap price too high to do real harm to the Russian war effort. Such considerations explain why the historical track record of sanctions campaigns is unencouraging, and why resolution of the problem by force remains a necessary option. But here too, the Ukrainians have complained that the West's desire to contain the prospect of escalation has meant their getting less and/or later military support than they need and have asked for. This refocuses attention on battlefield consequences and on how maritime power has helped in this regard.

The Operational Level

The all-important battle for sea control that allows everything else hardly looked like a battle at all, such was the initial dominance of the Russian Black Sea fleet operating out of Sebastopol and Novorossiysk. This gave them the capacity initially to determine the rules of the game. The unexpectedly successful defiance of the Ukrainians has, however, cumulatively chipped away at the extent to which Russia can determine outcomes from the sea. Starting with the now famous response of the defenders of Snake Island, a string of asymmetrical successes, including the sinking of the Slava class cruiser *Moskva*, the Black Sea Fleet flagship, and the *Saratov* LST at Berdyansk in missile and drone attacks had this effect. Long-range Ukrainian attacks on the Crimean naval air base at Saky and Sebastopol itself, have forced the Russians to behave with much more circumspection and to pull their forces back to Novorossiysk. This has reduced but not eliminated the value of the Russian naval contribution to success in the land battle, though what the Russians call 'operations against the shore'. The sea is still a sanctuary of sorts, if not to the extent of bases in Russia itself, from which missile attacks on Ukrainian infrastructure can be launched. Coming as they do from multiple axes; they complicate the Ukrainians' defensive task and of course supplement Russia's diminishing stock of land-based materials. The *Kalibr* missile fired from corvettes and light frigates has once again proved its worth, particularly in the early days when it destroyed much of Ukraine's air defence system, giving the Russian Air Force a larger and more successful role than was generally recognised at the time. The 1000 nautical mile range of these missiles means that the Ukrainians will need more sophisticated means of anti-missile defence and will perhaps be looking for innovative means of taking active defence in the shape of anti-ship (and anti-submarine?) defences further out to sea.

Amphibious operations are the more familiar form of operations against the shore. From the Russian point of view this has been a major disappointment. The potential scale of the effort was never going to be more than the 'desant' operations characteristic of the Great Patriotic War, not least in this very area. Relatively small scale, operating in direct support of the advancing land-forces and poised very close to shore, there were some reasonably successful desant operations in the Azov

campaign to secure Berdyansk and the land-bridge to the Crimea. But the Russian army's inability to advance along the Black Sea coast and the prohibitive dangers of inshore operations has, at the moment, rendered this capability strategically irrelevant. Instead, Russian marines have been thrown into a land battle for which, to judge by their performance so far, they have not been specifically trained or equipped. The Russian media made much of the initial seizure of Berdyansk, partly for reasons of cultural sentiment and partly because it offered a means of funnelling logistical support to their land-forces that seemed much faster and safer than doing so by land. Conversely, they have been able to deny Ukraine access to Western supplies by sea. Russia's limited capacity to exploit the sea as a means of logistical supply and, now more importantly, economic support against a disadvantaged adversary further underlines the critical importance of the West's sanctions campaign, on the one hand and its supply of military and humanitarian assistance by land, and air on the other.

Russia's amphibious capabilities on show during a joint exercise with India in 2017 (Mil.ru). From the Russian point of view, amphibious operations in the war with Ukraine have been a major disappointment (Mil.ru)

The Tactical-Technical Level

Amongst the multitude of points to emerge from the naval side of this conflict, for navies generally, the absolute importance of high degrees of training, preparedness and motivation stand out. The *Moskva* should have been able to survive that attack. The key role of drones in conjunction with missiles in coastal operation also seems obvious and likely to reinforce the arguments of those who maintain that the increasing effectiveness of such instruments of sea denial means that the fleets of the future will need to comprise diffused concentrations of power and distributed operations by smaller faster forces networked together. The much-vaunted Russian expertise in cyber-warfare seems to have been noticeable chiefly by its effective absence. It has signally failed to unravel Ukraine's defences. It would be dangerous, though, to assume this is the final conclusion.

More generally, the need for the close integration of naval, land and air forces in multi-domain operations is yet again totally clear. Equally the Ukrainians have demonstrated the manifest strategic advantage to be gained from the military effort being closely coordinated with diplomatic, economic, and political lines of national effort, underlining the importance of the concept of 'Integrated deterrence' now being pursued on both sides of the Atlantic. Even the Russians have been in part constrained by the law (not least the Montreux convention) thereby emphasising the growing importance of the legal domain of conflict which has also to be included in the wider effort. Finally, all the world's navies will have noted that they are not, after all, sailing into a glorious sunrise agenda of multinational cooperation against maritime crime, climate change and humanitarian disaster. Real sustained operations of war have not, it seems, gone away, and it would be as well to prepare for them properly.

De noodzaak van een strategische heroriëntatie van de marine

KLTZ dr. Roy de Ruiter;
docent Internationale
Veiligheidsstudies HDV
aan de NLDA

(G. Baks, Photocom)

De dramatische oorlog in Oekraïne lijkt een nieuwe breuklijn in de geschiedenis en daarmee het Nederlandse veiligheidsbeleid te zijn. Het brengt sluimerende trends en ontwikkelingen bij elkaar en bovendien in een stroomversnelling. Een verandering die zo ingrijpend is dat het veel tollen los lijkt te zetten. Ik gebruik bewust het werkwoord lijken; ondanks alle aanwijzingen weten we het niet zeker. Alleen historici kunnen achteraf bepalen of we daadwerkelijk te maken hebben met een kantelpunt in de geschiedenis. Deze onzekerheid is onvermijdelijk. Gelukkig zijn we niet helemaal blind. De toekomst is weliswaar onvoorspelbaar, maar komt voort uit het heden en het verleden. De befaamde Britse strateeg Colin Gray noemde dit de '*stream of time*'.¹ We kunnen onze kennis van de geschiedenis en het heden gebruiken om de toekomst beter te begrijpen.

Ik zal u daarvoor meenemen naar de vorige breuklijn in de geschiedenis. Namelijk het uiteenvallen van de Sovjet-Unie en daarmee het definitieve einde van de Koude Oorlog. Komende kerst exact dertig jaar geleden. Een toen heugelijke gebeurtenis, maar die volgens sommigen de basis heeft gelegd voor het huidige agressieve ressentiment van de Russische president Poetin. Die met zijn besluit Oekraïne binnen te vallen een einde heeft gemaakt aan een interbellum van relatieve vrede en welvaart op het Europese continent. Dertig jaar geleden stond de marine voor een vergelijkbaar vragen over haar toekomst en relevantie. Hoe ging de marineleiding daar toen mee om? Wat kunnen we daarvan leren voor de uitdagingen waar we nu voor staan? Zijn er aanwijzingen die ons kunnen helpen bij het duiden van de betekenis van de huidige breuklijn voor de strategie van de marine?

Een nieuwe breuklijn in de internationale veiligheidssituatie?

De eerste vraag die we ons moeten stellen, is of er daadwerkelijk sprake is van een breuklijn. Nu het voor eerst sinds lange tijd – eigenlijk al sinds 2014 – weer oorlog is op het Europese continent, is het antwoord op die vraag bevestigend. Het Nederlandse veiligheidsbeleid van de afgelopen drie decennia was primair gericht op het beschermen van de internationale rechtsorde. Een nobele taak, maar zonder de urgentie en noodzaak van een concrete militaire dreiging. De krijgsmacht en de inzet daarvan was een keuze. Sinds 24 februari is deze strategische pauze voorbij. We moeten weer rekening houden met een militaire dreiging. Sterker nog, zelfs de mogelijke inzet van nucleaire wapens staat weer hoog op de agenda. Bovendien brengt de oorlog al langer lopende ontwikkelingen bij elkaar. Denk daarbij aan klimaatverandering,

de groeiende tweedeling tussen arm en rijk, het giftige en democratie ondermijnende populisme, de financiële systeemcrisis, de verlamming van internationale instituties als de VN en de relatieve verzwakking van het Westen. Cynisch genoeg is dat laatste deels door eigen toedoen, als gevolg van het Trumpisme en Brexit.

Tegen alle verwachtingen in zorgde de oorlog in Oekraïne voor eensgezindheid binnen de EU en een reanimatie van de hersendood verklaarde NAVO. Toch schuurt het Westen voortdurend langs de rand van de afgrond. Zo hebben de recente Amerikaanse verkiezingen weliswaar niet geresulteerd in een nieuwe *civil war*, maar daarmee is de polarisatie binnen de Amerikaanse samenleving zeker niet verdwenen. De NAVO als de hoeksteen van ons veiligheidsbeleid blijft daarmee een wankel fundament. Immers, iedereen weet dat de deelname van de Verenigde Staten daarin cruciaal is. Ook de Democraten verwachten meer van Europa. Dat is om financiële redenen, maar ook door de dreiging van China. Zelfs de Amerikanen kunnen niet twee oorlogen tegelijk voeren.² Deze zorgen over China lijken terecht. Dit blijkt bijvoorbeeld uit het besluit van de voor een derde termijn herkozen president Xi Jinping. In wezen maakte hij economische groei ondergeschikt aan het verstevigen van de geopolitieke machtspositie van China.³ Hiermee nam hij afscheid van het gematigde beleid dat sinds de jaren zeventig de internationale koers van China heeft bepaald. Europa kan daar ondanks alle mooie woorden over strategische autonomie nog weinig tegenoverstellen door de chaos in Londen, het weifelende optreden van Duitsland en de onzekerheid over de betrouwbaarheid van de Franse nucleaire paraplu. Kortom de zekerheden waar ons veiligheidsbeleid de afgelopen dertig jaar op waren gestoeld zijn wezenlijk aan

het verschuiven. Daarmee veranderen ook de rol en samenstelling van de krijgsmacht.

Met de Defensienota 2022 heeft het kabinet een eerste antwoord op de hiervoor geschetste ontwikkelingen gegeven. Het bevat een aantal grote koerswijzigingen. De meeste concrete verandering is een aanzienlijk hoger defensiebudget. Anderen wijzigingen zijn het veel grotere belang van de EU en het hoogste geweldsspectrum – oorlog dus. Veranderingen die ook hard nodig waren. Al in 2016 verklaarde de toenmalige minister van Defensie Jeanine Hennis Plasschaert, dat de krijgsmacht zo ver was uitgekleeft dat ze niet meer

in staat was haar belangrijkste taken uit te voeren.⁴ De nota heeft een groot aantal projecten in gang zijn gezet, maar daarmee is de krijgsmacht er nog lang niet. Sterker nog, dit is pas het begin en vooral gericht op herstel van de basis. Echte keuzes over wat voor een krijgsmacht het beste past bij de nieuwe realiteit zijn nog niet gemaakt. Dat is ook begrijpelijk. De nota kwam tot stand toen de internationale orde al flinke scheuren vertoonde, maar de echte klap moest toen nog komen. De volgende nota zal daar hopelijk wel een antwoord op geven. Dat is in ieder geval hard nodig. Doorgaan op de oude weg is geen keuze. Daarvoor zijn de veranderingen te ingrijpend. En dat geldt ook voor de marine.

De reactie van de marine op de vorige grote verandering van de veiligheidssituatie

Zoals eerder aangehaald navigeren we in geopolitieke mist. In nauw vaarwater bovendien, zonder dat we volledig scherp hebben waarnaartoe we onderweg zijn. Wat ons kan helpen is dat we eerder op de tast op kruispunten in de geschiedenis hebben gestaan. De laatste keer was ruim dertig jaar geleden. Toen in november 1989, voor vrijwel iedereen volledig onverwacht, de Berlijnse Muur viel. Ook toen stond de aard en omvang van de krijgsmacht op het spel.

De krijgsmacht was volledig ingericht voor een existentiële oorlog met het Warschaupact. Een tegenstander en een dreiging die letterlijk in korte tijd uiteenviel. Op het Plein-Kalvermarktcomplex (PKC) kwam een kleine groep rond de minister al snel tot de conclusie dat de ontwikkelingen in Oost-Europa onomkeerbaar waren én dat Defensie een nieuwe legitimering nodig had om een ongecontroleerde greep in het defensiebudget te voorkomen. Het alternatief werd crisisbeheersingsoperaties. Een gouden zet kunnen we dertig jaar later concluderen, maar toentertijd geenszins vanzelfsprekend. De regeringspartij PvdA was altijd tegen dit soort operaties geweest en binnen de landmacht was het enthousiasme na de moeizaam verlopen VN-operatie in Libanon in de jaren tachtig niet groot. De marine was het enige krijgsmachtdeel dat al tijdens de Koude Oorlog een voorstander was van deze taak. Het sloot aan bij het zelfbeeld van de marine als een zeemacht die wereldwijd de Nederlandse belangen behartigde.

Ook de bevelhebber der zeestrijdkrachten in deze periode, vice-admiraal Herpert Van Foreest, concludeerde al snel dat de Koude Oorlog voorbij was en begreep dat krimp onvermijdelijk was, maar hij stelde tegelijkertijd vast dat het marinebeleid niet hoefde te veranderen. De Sovjet-Unie was op zee in 1989 immers nog steeds de grootste dreiging. De landen in Oost-Europa waar het ene naar het andere regime instortte speelden daar geen grote rol. Van Foreest zijn belangrijkste opdracht aan de Admiralietsraad was daarom: 'Een volwassen mannetje te blijven, maar niet van één meter tachtig, maar van één meter zestig, met alle elementen, met een onderzeedienst, en

een marineluchtvaartdienst, en een mijnendienst en de mariniers. In plaats van dat wij op ons op een aantal taken zouden concentreren met één meter tachtig, maar gemuteerd door het leven te gaan'.⁵

Het idee de focus van de krijgsmacht ter verleggen naar wat we nu de tweede hoofdtak noemen verwelkomde hij. Zonder voorbehoud stelde de marine dan ook al haar eenheden beschikbaar voor deze nieuwe taak. Waarmee ze de andere krijgsmachtdelen enigszins voor het blok zette, want zeker voor de landmacht met haar dienstplichtigen was dat een stuk lastiger. Toen twee jaar later de Sovjet-Unie niet meer bestond was de opvolger van Van Foreest vice-admiraal Nico Buis niet van mening veranderd. Tegen de minister zei hij tijdens de onderhandelingen over de Prioriteitennota 1993: 'De structuur en de capaciteiten van de KM zijn reeds grotendeels toegesneden op de eisen van de nieuwe veiligheidssituatie (...) een groot deel van het KM-personeel heeft in de recente periode daadwerkelijk deelgenomen aan operaties zoals in de huidige en toekomstige veiligheidssituatie is en wordt voorzien'.⁶

Het einde van de Koude Oorlog was voor de marineleiding dus geen aanleiding tot herbezinning of een kritische interne discussie. Tenminste, ik heb die in de archieven niet gevonden. Ook interviews geven geen ander beeld. Mijn analyse is dat de marine last had van een remmende voorsprong. De opmerking van Buis dat vrijwel al het marinepersoneel is ingezet onderschrijft dat. Zonder de bijdragen van de andere krijgsmachtdelen in deze periode tekort te willen doen, was het de marine die het merendeel van de eerste operaties na de val van de Muur voor haar rekening nam – schepen naar de Perzische Golf tijdens de Golfoorlog, Mariniers naar Noord-Irak om de Koerden te beschermen, vervolgens naar Cambodja en het leek er zelfs enige tijd op dat de mariniers ook naar Joegoslavië zouden gaan.

Door het ogenschijnlijke gemak en succes waarmee de marine deze operaties draaide, lijkt er voor de marineleiding geen noodzaak en urgentie te zijn geweest kritisch te reflecteren op de eigen rol en

'Het einde van de Koude Oorlog was voor de marineleiding geen aanleiding tot herbezinning of een kritische interne discussie'

samenstelling in de nieuwe veiligheidsconstellatie. Bij de andere krijgsmachtdelen gebeurde dat wel. Overigens niet uit enthousiasme. Het waren de bezuinigingen, reorganisaties – lees afschaffing dienstplicht – en operationele noodzaak, die landmacht en luchtmacht in beweging brachten.

De grootste verandering voor de marine in deze periode – even afgezien van de krimp – was de vergroening van de marine. Om draagvlak te krijgen voor zeker bij de landmacht ingrijpende veranderingen in de Defensienota en de Prioriteitennota bood de toenmalige minister van Defensie Relus Ter Beek de krijgsmacht ook perspectief. Ondanks bezuinigingen bleef er ruimte voor investeringen, mits die de krijgsmacht geschikter maakten voor

Een NAVO-commissie brengt een bezoek aan de Hr.Ms. Witte de With, juli 1989; derde van rechts staat VADM Van Foreest (collectie NIMH)

de nieuwe expeditionaire taak. De marine koos voor het verwerven van een amfibisch transportschip. Het was de voorbode voor focusverlegging van de marine naar het amfibische. En die ontwikkeling heeft zich de afgelopen dertig jaar doorgezet. De omvang van het Korps Mariniers is vrijwel gelijk gebleven. De krimp vond vooral plaats bij de vloot. Om het concreet te maken: de verhouding vloot-mariniers was in 1989 nog 7 op 1; in 2022 is die verhouding 4 op 1. Het is een ontwikkeling die aansluit bij de operationele realiteit. De focus lag de afgelopen decennia immers op landoperaties.

Wat voor vandaag interessant is dat deze verschuiving geleidelijk en veelal door externe druk heeft plaatsgevonden. Door het 'succes' van hoofdtak 2 en de relatief snelle

transitie die de andere krijgsmachtdelen maakten in de jaren negentig nam het relatieve aandeel van de marine snel af. Medio jaren negentig waren ook de landmacht en luchtmacht volledig inzetbaar voor deze nieuwe taak. Zoals gezegd anticipeerde de marineleiding daar in die cruciale periode rond de val van de Muur niet op. De pragmatische houding is de leidraad voor de marine gebleven. De consequentie daarvan kunt u zien als u op het dak van de Albatros gaat staan. U ziet dan een marinedaken met een zeer divers samengestelde vloot. De marine heeft zich geleidelijk aangepast. Nogmaals gezien de omstandigheden: de aanhoudende bezuinigingen, de hoge uitzenddruk en de concurrentie met de andere krijgsmachtdelen is het een begrijpelijke strategie geweest. Het is bovendien een analyse met de kennis van nu. Zo moeten we niet uit het

oog verliezen dat diegene die begin jaren negentig had beweerd dat de grootste operatie van de Nederlandse krijgsmacht na de Koude Oorlog en misschien wel sinds de oorlog in Korea, in Afghanistan zou plaatsvinden, voor gek was verklaard.

Het volwassen mannetje van admiraal Van Foreest is echter wel flink gekrompen, groener geworden en uiteindelijk toch geamputeerd. Ondertussen probeert het heel veel ballen in de lucht te houden: amfibisch, op, boven en onderwater, BMD, speciale operaties, counterdrugs, kustwacht, anti-piraterij, hulpverlening, nieuwe domeinen en trends zoals cyber en onbemande systemen. Misschien zijn het er wel meer dan in de Koude Oorlog. De consequenties zijn een personeelsbestand met een diversiteit aan opleidingen en kwalificaties, veel *single-points-of-failures*, een zeer beperkt voortzettingsvermogen en een haast chronisch gebrek aan reserveonderdelen en personeel. Bovendien is de samenhang steeds lastiger praktisch uitvoerbaar. De marine is hierin overigens niet uniek, de hele krijgsmacht heeft hier last van.

‘De nieuwe veiligheidssituatie
betekent dat de krijgsmacht langdurig
moet kunnen opereren op het
hoogste geweldsniveau en het
gevecht moet winnen’

Hoe nu verder? Eerder heb ik geconcludeerd dat we weer op een breuklijn lijken te staan. Net als in 1989 staat de huidige marineleiding voor de lastige vraag wat te doen. Het grote verschil met dertig jaar geleden is dat de uitdagingen veel groter zijn – nogmaals dit geldt krijgsmachtbreed – waardoor doorgaan op de pragmatische weg van kaasschaven en afwachten niet langer houdbaar is. Daarvoor zijn de veranderingen te ingrijpend en staat de krijgsmacht er te slecht voor.

De nieuwe veiligheidssituatie betekent dat de krijgsmacht langdurig moet kunnen opereren op het hoogste geweldsniveau en het gevecht moet winnen. Oorlog is niet langer een keuze, maar bittere noodzaak. Onze manier van leven kan op het spel staan. De marine zal dat moeten kunnen van de Noordkaap tot Zuid-Chinese zee. Tegelijkertijd blijven ook operaties lager in het geweldspectrum op de Noordzee, rond Afrika of in het Caribisch gebied om aandacht vragen, soms zelfs vrijwel tegelijkertijd. De huidige marine is daar nu onvoldoende voor ingericht. Het betekent namelijk een hoge mate van gereedheid, flexibiliteit, voortzettings- en incasseringsvermogen, maar bovenal focus en dus het maken van keuzes.

De noodzaak van een strategische heroriëntatie van de marine

Wat nodig is, is een strategische heroriëntatie. De les van de vorige breuklijn is namelijk dat als je daar zelf niet over nadenkt, anderen of de omstandigheden dat zullen doen. Ik wil in dit kader wijzen op een befaamd artikel van politicoloog Samuel Huntington over de zoektocht van de *US Navy* naar haar bestaansrecht in de eerste

jaren na de Tweede Wereldoorlog. Door het atoomwapen, ingezet door lange afstands bommenwerpers en de zwakke Sovjetmarine, leken zeestrijdkrachten niet langer nodig. Hij waarschuwt dat een krijgsmachtdeel zonder een strategisch concept *purposeless* is, oftewel er niet langer toe doet. Een strategisch concept koppelt de taak en samenstelling van een krijgsmachtdeel aan het nationale veiligheidsbeleid. Deze koppeling is essentieel. Het geeft focus aan de inrichting, taken en middelen van een krijgsmachtdeel en overtuigt de politiek voldoende middelen beschikbaar te stellen.⁷

Als we naar de huidige marine kijken lijkt een strategisch concept te ontbreken. Eén die antwoord geeft op de uitdagingen en de problemen die op ons afkomen; die samenhang en focus brengt.⁸ Gezien alle veranderingen zal dat gepaard gaan met een strategische heroriëntatie. Die begint met de hoofdvraag: Over wat voor een *Navy and Marine Corps Team* moet, kan en wil Nederland met het oog op de toekomst beschikken? Waarbij het ‘moeten’ (rollen en taken) wordt bepaald door een grondige

analyse van de mogelijke dreigingen en verschillende type toekomstige conflicten. We weten immers niet wat de toekomst gaat brengen. Dat betekent niet dat de marine alles moet kunnen, maar wel om de strategische denker en oud-marinier Frank Hoffman te citeren de *“center mass” of most conflicts*.⁹ Het ‘kunnen’ zijn de kaders waarbinnen de marine functioneert, waaronder politieke, financiële en personele. Wat is de verhouding tussen kwantiteit en kwaliteit? Hoe verhoudt zich dat tot de ambitie technologische superieur te zijn? Betekent dat meer, maar eenvoudigere schepen of liever high-end, maar met kleinere aantallen? Is onze logistieke organisatie voorbereid op toekomstige conflicten. Hoe ziet de verhouding tussen vloot en mariniers in de toekomst eruit? Wat betekent dat voor de kennis van elkaars domein? Interessant in dit kader is de mening van de *Commander US Marine Corps Gen. David H. Berger*. Hij vindt dat in

het toekomstige conflict ook mariniers een rol hebben in onderzeebootbestrijding.¹⁰ Tot slot is ook het ‘willen’ van belang. We kunnen dit gesprek niet overlaten aan alleen de politiek of het Plein. Uw opvattingen, uw kennis en uw ervaring zijn onmisbaar. Ze vertegenwoordigen namelijk de mening van de professional. De mensen die het maritieme domein tot in de haarvaten kennen en begrijpen en die het optreden op en vanuit zee beheersen.

De succesvolle transformatie van de marine in de jaren zeventig

Een strategische heroriëntatie is lastig en ook niet zonder risico. De geschiedenis leert ons dat de marine zich in haar ruim vijfhonderdjarige bestaan vaker opnieuw heeft uitgevonden. Een goed voorbeeld is de transformatie die de marine in de jaren zeventig van de vorige eeuw heeft gemaakt. Ook toen kampte de marine met een diversiteit

‘Het is ook onze verantwoordelijkheid als officieren om de vloot en het Korps Mariniers zo goed mogelijk voor te bereiden op de lastige gevaarlijke taken die ze te wachten staan’. Foto: Continuation Cruise, 2020 (Aaron Zwaal, MCD)

aan ogenschijnlijk onoplosbare problemen en uitdagingen. Het materieel zoals het vliegkampschip de Karel Doorman en twee kruisers, waren steeds lastiger te betalen, te bemensen, te onderhouden en laat staan te vervangen. Het Korps Mariniers dreigde zonder NAVO-taak irrelevant te worden. Tegen nieuwe revolutionaire wapensystemen, zoals geleidewapens, was op dat moment geen effectieve verdediging. Ook toen zorgden gebeurtenissen als de oliecrisis en een Verenigde Staten die flink verzwakt uit Vietnam kwam voor veel onzekerheid. Dat gebeurde tegen de achtergrond van de dreiging van terrorisme en bovenal de nucleaire dreiging van het Warschaupact.

U kan zich voorstellen dat ook de toenmalige marine-leiding hiermee worstelde. Toch wist de marine zich opnieuw uit te vinden. Het koos voor focus op onderzeebootbestrijding, met op het oog simpelere maar een relatief groot aantal moderne standaardfregatten onder leiding van twee geavanceerde Geleide Wapenfregatten ondersteund door moderne onderzeeboten, mijnenjagers, helikopters en vliegtuigen. Het Korps Mariniers wist aansluiting te vinden bij de *Royal Marines*. Samen vormden zij het jarenlange voorbeeld van internationale samenwerking: het *UK/NL Amphibious Force*, die de NAVO Noordflank moest verdedigen. Deze transitie ging niet over een nacht ijs.¹¹ Zo heeft de marine nog lange tijd geprobeerd nucleaire onderzeeboten te bemachtigen en de Karel Doorman te vervangen door een *Moskva*-achtige helikopter-carrier. En niet alles liep als voorzien. Zo deed zich als gevolg van de verkoop van S-fregatten aan Griekenland de kans voor de order te veranderen in Luchtverdedigings- en Commandofregatten. Wat ik hiermee wil aangeven is dat een dergelijke grote transformatie niet in één dag, heisessie of visiedocument beklonken is. Het vraagt om een voortdurend open, kritisch debat waarin de voor en tegens aan bod komen. Het beproeven en *wargamen* van concepten. Een grondige analyse van de aannames achter opvattingen. En misschien ook wel een portie geluk. In dat opzicht – en ik geef toe, dit is enigszins cynisch – zijn het voor het maritieme domein interessante tijden. Het belang en de noodzaak dat de krijgsmacht effectief kan optreden in en vanuit het maritieme domein zijn groter dan ooit. Denk bijvoorbeeld aan klimaatverandering (in dat kader ook het vaker bevaarbaar zijn van zeeroutes in het hoge noorden), een maritieme frontlijn met Rusland in de GIUK/Svalbard gap, de beveiliging van de Baltische Zee, inmiddels een NAVO-binnenzee, de kwetsbaarheid van de Noordzee, de instabiliteit rond de Middellandse Zee, de strategische competitie in de Indische en Grote Oceaan, met de kwetsbare navelstreng van de wereld-economie die in de Zuid-Chinese zee ligt.

Kortom, genoeg werk aan de winkel voor de marine en dat geldt voor de gehele krijgsmacht. Ik zei net namelijk bewust het maritieme domein. Dit is namelijk een *joint* -of *Multi-Domain*- omgeving. De traditionele scheidingen tussen land, zee, lucht, *space* en cyber verdwijnen steeds meer. Vergaande integratie is noodzakelijk om het gevecht te winnen. De specifieke kenmerken van de domeinen blijven daarbij echter onverminderd van belang,

maar we kunnen niet langer zonder elkaar. En ook in die samenwerking is een realistisch zelfbeeld van belang. Het strategische concept vertelt anderen wat ze van de marine mogen verwachten; wat de bijdrage is aan het gezamenlijke gevecht.

Conclusie

Graag wil ik met dit voor de marine positieve perspectief eindigen, maar wel met een kanttekening. We zullen als professionals wel in beweging moeten komen. De wereld is wezenlijk aan het veranderen. Dit is op zich niet het probleem. Elk tijdvak heeft een eigen dynamiek en onzekerheid, maar er zijn momenten in de geschiedenis waarin veel ontwikkelingen samen lijken te komen. Dit lijkt weer zo'n moment te zijn. Een fundamentele breuklijn in de geschiedenis, die vraagt om herbezinning. De marine kan niet, zoals in 1989, doorgaan op slag te roeien. Het vermijden van keuzes is uiteindelijk ook een keuze met consequenties. Als de marine – en de krijgsmacht in brede zin – te veel ballen in de lucht blijft houden dreigt het gevaar van irrelevantie: overal van zijn, maar uiteindelijk nergens echt van en voortdurend 'nee' moeten zeggen. En in het ultieme geval onze mensen met onvoldoende middelen en met de verkeerde voorbereiding het gevecht in sturen.

De wereld staat niet stil. Het is ook onze verantwoordelijkheid als officieren, de vloot en het Korps Mariniers zo goed mogelijk voor te bereiden op de lastige gevaarlijke taken die ze te wachten staan. Dat vraagt om een open en kritisch debat aangaande keuzes, prioriteiten, onzekerheden, consequenties en risico's. Dit symposium draagt daaraan bij, dus complimenten voor de KVMO. Met onze gezamenlijke ervaring, denkracht en geloof in het belang van een relevante marine die het gevecht wint als het moet, gaat dat lukken. Ik hoop dat mijn verhaal u uitnodigt daar een bijdrage aan leveren.

Noten

- 1 C.S. Gray, "Politics, Strategy, and the Stream of Time", *Infinity Journal*, Vol. 3, Nr. 4, 2014, 4-9
- 2 G. Rachman, "How the Ukraine war, reshaped US Alliances, Financial Times", 10 november 2022, in: The Rachman Review, podcast, <https://www.ft.com/content/2d1dd859-72f9-42f6-8bb9-2f575c745421>
- 3 Schinkel, M., "Wordt het een winter of een economische ijsdijd?", *NRC Handelsblad*, 11 november 2022
- 4 E. van Outeren, "Defensie kan grondgebied niet meer verdedigen", *NRC Handelsblad*, 18 mei 2016
- 5 R.M. de Ruiter, "Breuklijn 1989: continuïteit en verandering in het Nederlandse defensiebeleid 1989-1993" (Proefschrift, Universiteit van Amsterdam, Amsterdam, 2018), 117
- 6 Ibidem, 251
- 7 S. Huntington, "National Policy and the Transoceanic Navy", in: Armstrong, Benjamin F., and John Freymann, *Developing the Naval Mind*, Naval Institute Press, Annapolis, 2021, 105-106
- 8 W. Veenstra, De toekomst van CZSK: een nieuwe samenstelling en functionele inrichting, *Marineblad*, nr. 1, Feb 2017, Jg. 127, 14-19
- 9 Hoffman, F., *Designing Tomorrow's Marine Corps*, Proceedings, Vol. 146, Nr. 11
- 10 D. Berger, *Marines will help fight submarines*, Proceedings, Vol. 146, Nr. 11
- 11 Onder andere A.J. van der Peet, *Out-of-area : De Koninklijke marine en multinationale vlootoperaties 1945-2001*, Franeker: Uitgeverij Van Wijnen, 2017; Zie ook Schoonoord D.C.L. Schoonoord, *Pugno pro patria. De Koninklijke marine tijdens de Koude Oorlog*, Franeker: Uitgeverij Van Wijnen, 2012

‘De Koninklijke Marine kan gewoon beginnen met een Chatham-diner in juni en er een jaarlijkse traditie van maken’

Sergei Boeke is politiek adviseur bij het NAVO-hoofdkwartier JSEC in Duitsland. Hij schrijft op persoonlijke titel.

Ik moet u nog het verhaal vertellen van mijn eerste *Trafalgar Night*. Elk jaar, op 21 oktober, viert de *Royal Navy* de overwinning op de Frans-Spaanse vloot in 1805. Door onconventioneel handelen en sterk leiderschap won Horatio Nelson een beslissende overwinning en bleef Groot-Brittannië honderd jaar heer en meester op zee. De Britse marinevertegenwoordiging op ons NAVO-hoofdkwartier organiseerde de *Trafalgar Night* voor zo’n veertig deelnemers (inclusief partners). Iedereen was uitgedost in gala-tenue. De zaal was versierd met vlaggen, de tafels met modelschepen en de menukaart had een lijst met marinetermen. Tijdens het diner werden *dispatches* voorgelezen; berichten die het verloop van de zeeslag beschreven. Er werd een gebed uitgesproken voor Nelson en een toast uitgebracht op koning Charles III. Meerdere toespraken werden gehouden -natuurlijk doorspekt met Engelse humor- en bij het nagerecht ging de port alleen via bakboord langs de tafel. Voor de internationale gasten was het een unieke inkijk in de tradities van de *Royal Navy* en we proefden hun saamhorigheid. Michiel de Ruyter werd meermaals door onze Engelse gastheren genoemd, wellicht om de Nederlandse gasten de pas af te snijden. De Franse kolonel was zeer sportief; hij fluisterde dat hij de rol had van de ‘turkey at Thanksgiving’. Onze Spaanse kolonel was afwezig; hij had verplichtingen elders. Een gemiste kans, want het was een prachtige avond.

Trafalgar Night is niet alleen een ritueel -zowel viering als herdenking- maar betreft ook storytelling. Zoals in lang vervlogen tijden wordt een verhaal van generatie op generatie doorgegeven, zodat we weten waar we vandaan komen en inspiratie opdoen voor de toekomst. Voor het militaire beroep is de eigen geschiedenis essentieel. Het vormt de gedeelde identiteit, belichaamt de waarden die hoog in het vaandel staan en biedt bindmiddel voor de groep. De Britse krijgsmacht snapt dit als geen ander en als nuchtere Hollanders kunnen wij veel van hen leren, hetzij met kanttekeningen. De Britten zijn terecht trots op veel overwinningen, maar vergeten soms de rol van bondgenoten en wissen vakkundig de nederlagen die niet als glorieus bestempeld kunnen worden uit de geschiedenis. Zo wees de Spanjaard fijntjes op de slag van Cartagena des Indias (1741), waar een enorme Britse vloot het moest afleggen tegen een Spaans garnizoen geleid door een man met één oog, één arm en één been. Niemand in Engeland heeft gehoord van deze mislukte Britse armada; iedereen kent daarentegen het verhaal van de Spaanse armada (1588). De Britten kunnen niet alleen goed vechten, maar StratCom hebben ze ook uitgevonden. Wel is er een risico van overdaad, zeker als de eigen geschiedenis wordt ervaren als een warme deken tegen de kille tegenwoordige tijd. Zie Brexit.

In Nederland wordt de waarde van tradities, rituelen en erfgoed stelselmatig onderschat. Toch zijn deze vaak sterker dan goed doordachte ‘corporate messages’. Het zijn immers producten van onze tijdgeest. Een *Trafalgar Night* is daarentegen tijdloos, want het verbindt geschiedenis met betekenis en esprit de corps. Het hoeft overigens geen diner te zijn (de officieren van de Franse Saint Cyr herdenken de slag van Austerlitz bij zonsopkomst, met een glas champagne). Het opstarten van nieuwe rituelen is eveneens goed te doen. Zo ontstond in de jaren zeventig *Pickles Night*. Men trekt een oud zeemanstenuue aan, eet alles uit één schaal en kijkt nóg dieper in het glaasje. De Koninklijke Marine kan dus gewoon beginnen met een Chatham-diner in juni en er een jaarlijkse traditie van maken. Dit is niet alleen goed voor de KM, maar zou zelfs op ons hoofdkwartier door sommige landen worden gewaardeerd. De vieringen van Waterloo en de Slag om Engeland komen eraan en een mooie niet-Britse overwinning mag ook herdacht worden.

KLTZ (SD) drs. Caecilia Johanna van Peski

Werkzame levens zijn tegenwoordig niet meer vanzelfsprekend lineair. Ik spreek daarom liever over een loopbaan, dan over een carrière. Carrière houdt in dat iedere stap er een is naar een niveau hoger dan het vorige. Ik denk dat dit niet altijd zo hoeft te zijn en zou zelfs zeggen dat de werk-weg van een mens aan inhoud en effect kan winnen wanneer die niet uitsluitend lineair is van karakter. Je kunt verticaal én horizontaal door de wereld van het werk heen bewegen. Laatste is wat ik zelf heb gedaan. Soms bewust, soms gedwongen, maar altijd met een resultaat waarvan ik bij voorbaat kon zeggen: deze volgende stap zou wel eens heel opmerkelijk kunnen worden. Zo vergaat het mij nu ook bij de Koninklijke Marine.

In 2020 werkte ik in Genève voor een Zwitserse organisatie die zich richt op *Security Sector Reform* (Geneva Centre for Security Sector Reform). Ik was er hoofd van het onderdeel dat SSR-trainingen voor landen in Centraal-Azië ontwikkelt. Een interessante baan en een samenstelling van thema's en regio's waar ik mij graag voor engageer. Toen kwam de pandemie: grenzen gingen dicht, het COVID-beleid in Zwitserland was conservatief en de omslag naar digitaal werd niet direct gemaakt. Toen juist in die periode mijn arbeidscontract verlengd moest te worden, ging dat niet door. Omdat de wereld op slot ging besloot ik terug te keren naar Nederland. Zo kwam ik voor het eerst in lange tijd weer in mijn geboorteland aan. Ik was dankbaar dat dat nog kon, dat die basis er nog was.

Op het moment van mijn vertrek uit Genève werkte ik al zo'n twintig jaar in verschillende functies in het buitenland. Ook toen al was mijn loopbaan niet lineair. Er was wel een duidelijk basisthema: al mijn werkzaamheden staan en stonden in het teken van vrede, veiligheid en rechtvaardigheid. Waar ik dertig jaar geleden aan de Universiteit Tilburg afstudeerde als Onderwijs- en Cultuurpsycholoog, zie ik mijzelf tegenwoordig als professional in *peace and security*. Dat geef ik ook als antwoord wan-

neer mensen mij vragen wat ik doe. Ik heb gedurende mijn loopbaan nooit binnen de private sector gewerkt – voor commercie heb ik gewoon geen talent. Mijn werkveld ligt binnen nationale overheden en multilaterale organisaties. Ik werkte voor de Europese Unie, voor de Organisatie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa en voor de Verenigde Naties.

Het is de VN waar ik voor wat betreft het bouwen van een vreedzame toekomst voor onze wereld en een meer eerlijke welvaartsverdeling het meeste van verwacht. Daarom zet ik mij daarvoor in. Want de VN, dat zijn we zelf: *'We, the Peoples'* (openingszin van de Preambule van het Handvest van de VN). Vanaf de start van de VN Millennium Ontwikkelingsdoelstellingen in 2000 tot de daaropvolgende formulering van de Duurzaamheidsdoelen in 2015, heb ik samen met anderen actie gestimuleerd ter ondersteuning van een meer veiligere, vreedzamere en meer rechtvaardige wereld. Dat doe ik vooral door mijn werk binnen de *Sustainable Development Goal (SDG) 16*: Vrede, Justitie en Sterke Publieke Diensten. Zo probeer ik bij te dragen aan de opbouw van meer vreedzame, inclusievere samenlevingen en voor een duurzame ontwikkeling wereldwijd.

Uiteindelijk zou ik gaan werken voor de VN als *chief Peace Programming Section* bij UNDP. Heel eervol vind ik dat; ik zou het iedereen gunnen om een aantal loopbaanjaren voor de VN te mogen werken. Tegenwoordig ben ik voorzitter van de Raad van Advies van de Nederlandse Vereniging voor de Verenigde Naties (NVVN). Samen met die raad probeer ik het Nederlandse publiek en de politiek ervan bewust te maken dat confrontatie moet worden vervangen door samenwerking en ordening met als resultaat een betere wereld. We volgen daarbij op positief-kritische wijze wat er in de Verenigde Naties omgaat en proberen in Nederland het debat over hoe de VN verbeterd kan worden, te leiden.

Het spreekt mij aan om van zo'n brede beweging deel uit te maken, denken en doen op een niveau dat alle mensen en landen aangaat.

Uiteindelijk bleek de Koninklijke Marine de volgende fase in mijn loopbaan te zijn. De manier waarop ik daar verwelkomd ben was ronduit briljant! Toen ik enigszins confuus terugkeerde in Nederland dacht ik: 'ik bel Defensie'. Het leek mij dat in onzekere tijden juist daar mensen nodig waren. Daarbij was ik eerder al reservist, al was die status op dat moment min of meer in winterslaap. Dat lag aan mijzelf, want ik had er te weinig aandacht aan gegeven en dreef zodoende af. Toen ik eenmaal het contact met Defensie had hersteld, bleek men mij bij de marine absoluut warm te ontvangen. Ze lieten daar zien dat ze blij met mij waren, en dat gaf direct een positief gevoel. Ik was niet eerder zeevarend geweest, maar dacht als kleindochter van een Rotterdamse reder: 'Zeewater zit ons in het bloed'. De Rotterdamse mentaliteit ook, want het was Erasmus die zei: 'Ik wil een burger van de wereld zijn, een landgenoot van iedereen'.

Zo gebeurde het dat ik nu een pronte zij-instromer ben. Geen herintreder, maar een novice actief dienende militair. Ik ben daar heel erg trots op en voel mij dankbaar voor de loopbaanstap die de Marine mij biedt. Ik zie het als een soort loopbaan-in-loopbaan. Ik ben inmiddels zo'n dertig jaar werkachtig, dus zal het werk als officier nooit meer

het grootste deel van mijn loopbaan innemen. In potentie hopelijk wel een waardevol deel, een deel waarin ik een ferme bijdrage kan leveren. Ik ben gestart als transitieplanner in Afghanistan. Uit eerdere functies was deze omgeving mij al bekend. Op de weg terug, in de zomer van 2021, vergezelde een jong Afghaanse vrouw genaamd Zuhra mij. Ik op de NORDEVCO vlucht, zij op de evacuatievlucht. Ik ben blij dat ik haar het land uit heb kunnen helpen. Dat hebben zij en ik samen voor elkaar gekregen.

Twee standvastige vrouwen.

Dit jaar ben ik voorzitter van het DEU/NLD *Military Mobility Office* in het Duitse Ulm en verantwoordelijk voor het behalen van resultaten op

een buitengewoon relevant en actueel dossier: Europese (bilaterale) defensie-integratie ten aanzien van militaire mobiliteit. Voor volgend jaar bereid ik mij voor op een uitzending naar Libië, als *coordinator/deputy head EU Liaison and Planning Cell* (EULPC). Dan denk ik weer in een gebied te zijn waar ik mij thuis voel: dicht bij de mensen die leven met de actualiteit van een instabiele veiligheids-situatie.

Ik leer fijne nieuwe mensen kennen bij de marine. Maar soms mis ik mijn oud-collega's. We maakten samen gezellige, avontuurlijke en soms angstige tijden in missiegebieden mee. We waren jarenlang op uitzending, naar gebieden als Georgië, Rusland, de Balkan en de Donbas. Maar wanneer onze uitzending afliep, dan moesten we ieder voor zich op zoek naar nieuw werk. Uitgezonden civiel-militaire deskundigen vormen een soort vreemdelingenlegioen. Je hebt houvast aan elkaar in oorlogsgebied, maar wordt uit elkaar gerukt als het werk of contract voorbij is. Een onzeker bestaan. Ik voel mij daardoor wel eens eenzaam, ook binnen mijn huidige werksfeer. Daar kennen de mensen elkaar vaak vele jaren, terwijl ik mijn collega's verloren ben. Gelukkig zijn er sociale media, waarin we elkaar weer terug kunnen vinden. We delen lief, als iemand bijvoorbeeld blij is om het afstuderen van een kind, maar ook leed. Zoals laatst, toen de zoon van een Russische oud-collega sneuvelde aan het front in Oekraïne. De vader is gebroken van verdriet. Ik had voor de uitvaart graag

bloemen naar Rusland willen sturen, maar geen bloemist die daar nog levert.

Bezoek van Minister van Defensie Kaja Ollongren aan het DEU/NLD *Military Mobility Office* in Ulm

De strategische kracht van de democratische rechtsstaat

Grand strategy na de oorlog in Oekraïne

Prof. dr. Theo van Brinkel;
KVMO-hoogleraar
Militair-maatschappelijke
studies, Universiteit Leiden

(G. Baks, Photocom)

‘We will not surrender, we will not lose, we will go to the end. We will fight at sea, we will fight in the air, we will protect our land. We will fight everywhere... and we will not surrender.’ Deze woorden sprak Vladimir Zelensky, president van Oekraïne, in maart dit jaar ten overstaan van het Britse Parlement. Niet alleen verwees hij impliciet naar de beroemde speech van Winston Churchill uit 1940, maar vooral gaf hij blijk van de indrukwekkende weerbaarheid van hemzelf en van de hele Oekraïense samenleving in de oorlog tegen Rusland.

We gaan er met de titel van dit symposium kennelijk van uit dat de oorlog in Oekraïne ten einde zal komen. Ik hoop dat de doelen van Zelensky dan bereikt zijn. Hij heeft ze verleden week nog geformuleerd: 'Radiation and nuclear safety. Food security. Energy security. Release of all prisoners and deportees. Implementation of the UN Charter and restoration of the territorial integrity of Ukraine and the world order. Withdrawal of Russian troops and cessation of hostilities. Restoring justice. Countering ecocide. Prevention of escalation. Fixing the end of the war.'

Het zou mooi zijn als het zover kwam. In ieder geval lijkt de politieke strategie van Oekraïne hierop gericht. Het gaat in dit betoog niet over geopolitieke ontwikkelingen. Daarbij komt geen verhandeling over de behoeftstelling van de krijgsmacht. Er zullen geen veiligheidspolitieke deskundigen geciteerd worden. We draaien het om. Ik probeer mij te verplaatsen in de politieke overwegingen die tot de formulering van een politieke strategie leiden. Met andere woorden: we gaan eerst kijken naar de politieke strategie van Nederland. Wat de kernboodschap is en hoe deze tot stand komt. Daarna formuleer ik zeven strategische lessen die belangrijk lijken voor een politieke strategie van Nederland: de strategische kracht van de democratische rechtsstaat.

Grand strategy

Grand strategy is volgens sir Basil Liddell Hart het volgende: 'To co-ordinate and direct all the resources of a nation, or band of nations, towards the attainment of the political object of the war – the goal defined by fundamental policy. Grand strategy should both calculate and develop the economic resources and man-power of nations in order to sustain the fighting services. Also, the moral resources – for to foster the people's willing spirit is often as important as to possess the more concrete forms of power.' Interessant is dat het in de definitie van Liddell Hart gaat om alle middelen waartoe een natie beschikt. Militair én moreel. Hierover later meer.

Grand strategy en politieke strategie – 'fundamental policy' noemt Hart dat – staan als begrippen heel dicht bij elkaar. Ze hebben alles te maken met fundamentele politieke vragen over de toekomst van een samenleving. De fundamentele daarvoor zijn in de grondwet te vinden. Daar moet wel iets in staan dat van belang is voor de politieke strategie van Nederland. Sinds 30 augustus kent de grondwet een nieuwe algemene bepaling. Deze luidt: 'De Grondwet waarborgt de grondrechten en de democratische rechtsstaat.' Kennelijk wordt dat als de basis gezien van wat ons samenbindt. 'Defensie beschermt wat ons dierbaar is', luidt de slogan. Hierin ligt de essentie. Wat valt er nog te verdedigen, als er geen democratische rechtsstaat meer is? Daar sluit artikel 90 van de grondwet op aan: 'De regering bevordert de internationale rechtsorde.' Grondrechten en democratische rechtsstaat zijn dus niet alleen binnenlandse aangelegenheden, maar gaan de hele

wereld aan. Artikel 97 kent u waarschijnlijk allemaal: '(1) Ten behoeve van de verdediging en ter bescherming van de belangen van het Koninkrijk, alsmede ten behoeve van de handhaving en de bevordering van de internationale rechtsorde, is er een krijgsmacht. (2) De regering heeft het oppergezag over de krijgsmacht.'

Het is goed als wij ons hierbij realiseren dat het onderscheid tussen verdediging (eerste hoofdtak) en vredesoperaties (tweede hoofdtak) niet zo sterk is als het lijkt. Verdediging van het koninkrijk dient ook ter handhaving en bevordering van de internationale rechtsorde. Artikel 97 kan vanaf augustus niet meer los gelezen worden van de algemene bepaling dat de grondwet de grondrechten en de democratische rechtsstaat waarborgt. Op basis van de grondwet is het de regering die in overleg met het Parlement de doelen van de politieke strategie vaststelt. De krijgsmacht adviseert en voert uit; de politiek beslist. Dus spelen politieke motieven de hoofdrol en dat zie je als je de debatten in de Tweede Kamer tijdens de Algemene Beschouwingen vergelijkt met die tijdens de begrotingsbehandeling van Buitenlandse Zaken en Defensie. Bij de Algemene Beschouwingen in september waren vooral hoge

'Veiligheid is een middel;
vrijheid is het doel'

energieprijzen, duurdere boodschappen, migratie, stikstofproblematiek, klimaatverandering en het gebrek aan vertrouwen in de regering de hoofdthema's. Dat is dus waar de politiek in het algemeen de prioriteit aan geeft. Bij de begrotingsbehandeling Buitenlandse Zaken ging het grotendeels wel over de oorlog in Oekraïne, over de gemiste kans dat we eerder hadden moeten optreden tegen Poetin en dat we daarom nu aan China duidelijk moeten maken dat we grenzen hebben. Dat we onafhankelijker moeten worden van grondstoffen en dat er meer samenwerking nodig is in de NAVO en de EU.

Ook bij de behandeling van de defensiebegroting ging het over de oorlog. De meeste partijen, zoals VVD, D66, CDA, ChristenUnie, PVDA, GroenLinks vinden dat de verdediging van westerse waarden in Oekraïne begint. Het land verdient daarom onze steun, ook als dat verlies aan welvaart inhoudt. Partijen als de BBB, de Groep Van Haga en de SP wijzen op de schade die de Nederlandse bevolking ondervindt door de oorlog. De FvD kiest de kant van Poetin en vindt dat de NAVO-uitbreiding naar het Oosten voor de dictator terecht een reden was om militair op te treden.

Politieke strategie

De democratie bepaalt de politieke strategie. Dat kunt u fijn vinden, dat kunt u vervelend vinden; daar worden nu eenmaal de prioriteiten gelegd. De ontwikkeling van de politieke strategie is dan ook geen zogenaamd rationele afweging van objectieve veiligheidsbelangen. Er zijn allerlei factoren die invloed uitoefenen op de

(G. Baks, Photocom)

'De speciale relatie tussen de marine en moreel is een boeiend verschijnsel'

manier waarop wij de veiligheid in de wereld zien. Culturele factoren (Amerika is net als wij), geografische factoren (Oekraïne is vlakbij, Afghanistan niet), politieke factoren (armoedebestrijding is de beste garantie voor veiligheid), keuzes die onze voorgangers gemaakt hebben (waarom zijn wij lid van de NAVO?). En natuurlijk het strategisch fundament dat in de grondwet gelegd is van de grondrechten en de democratische rechtsstaat. Veiligheid is een middel. Vrijheid – de grondrechten en de democratische rechtsstaat – is het doel.

Dat kan een beperking inhouden van de opties die een militaire commandant heeft: niet martelen, niet plunderen, burgerdoelen vermijden. Maar het is ook een vorm van kracht. Strategische kracht, zou ik willen zeggen. Want, als we eerlijk zijn, we hadden denk ik allemaal gedacht dat Oekraïne een oorlog tegen Rusland zou verliezen. Maar we hadden buiten de waard van de strategische kracht van grondrechten en de democratische rechtsstaat gerekend. Oekraïne is een flink eind op weg. *Democratic forces win wars*, hebben al verscheidene auteurs vastgesteld. De zee speelt een interessante rol in dat morele aspect. Dat zagen we toen Oekraïne de *Moskva* tot zinken wist te brengen. Die gebeurtenis had een negatieve impact op het moreel van Rusland en de reputatie van Vladimir Poetin. Andersom was het een enorme boost voor Oekraïne. Een schip is meer dan een platform of een systeem. Een schip roept patriottisch gevoel op. Een schip heeft ook een naam.

Een houwitsier niet. De speciale relatie tussen marine en moreel is een boeiend verschijnsel. *'Sinking the Bismarck'* had alles te maken met vertrouwen in de goede zaak. Een schip is trouwens ook verschrikkelijk duur en het kost jaren om een nieuwe van de werf te laten lopen.

Terug naar de politieke strategie. De Memorie van Toelichting bij de begroting van Buitenlandse Zaken voor 2023 geeft de politieke strategie weer: 'De inzet van het kabinet is gebaseerd op de noodzaak en ambitie om onze vrijheid, veiligheid en welvaart actiever te beschermen in een wereld met veranderende machtsverhoudingen en instabiliteit rond Europa.' Daartoe haalt Nederland in 2024 en 2025 eindelijk de opgave om 2% van het bruto nationaal product aan Defensie te besteden, breed ondersteund in de Tweede Kamer.

Strategische lessen

Met deze algemene opmerkingen over politieke strategie in het achterhoofd kunnen we nu kijken naar de ontwikkelingen in Oekraïne. Ik trek zeven strategische lessen op basis van het strategisch fundament van bescherming van grondrechten en de democratische rechtsstaat.

1. Voldoen wij aan afspraken die wij zelf gemaakt hebben met de NAVO-bondgenoten? Niet alleen in financieel opzicht, maar ook in militaire slagkracht? Ik laat de invulling daarvan graag aan volgende sprekers over.

2. Wat betreft de NAVO en de EU is het gebleken dat de lidstaten veel eensgezinder zijn dan gedacht. Op 25 oktober bezocht Jens Stoltenberg, secretaris-generaal van de NAVO, de USS *George H.W. Bush*, het vlaggenschip van een NAVO *Carrier Strike Group* die op dat moment in de Adriatische Zee voer. Stoltenberg zei dat 'NATO's strength helps to prevent any miscalculation by sending a clear message: NATO will protect and defend every inch of Allied territory.' Ook met de vloot wordt militaire macht verplaatst naar relevante gebieden, maar zonder land in te nemen van de tegenstander. En dus niet-bedreigend bedreigend.
3. Des te opvallender is het dat de lidstaten van de NAVO en de EU als vrije, democratische rechtsstaten uit zichzelf tot eensgezinde steun aan Oekraïne zijn gekomen. Juist dat aspect maakt ons geloofwaardiger en sterker. Er is wel gezegd dat Poetin zijn oorlog begonnen is omdat hij zich zogenaamd bedreigd voelde door NAVO-uitbreiding, maar dat is het niet. Hij is in werkelijkheid bang voor het bestaan van vrije democratieën aan zijn grenzen. Wat als Oekraïne een succesvolle democratie mag zijn? Stel je voor dat dat overslaat naar Rusland! Dat is de vrees van alle dictators. In Rusland, in China. Let op: wij vormen een bedreiging voor Rusland zo lang wij succesvolle democratieën zijn.
4. Ik zeg: zo lang wij succesvolle democratieën zijn. Ook in westerse landen zijn er ideologische medestanders die een autoritair soort nationalisme uitstralen, op etnische basis en met populistische trekken. Viktor Orban, Donald Trump, Marine Le Pen, Thierry Baudet. Ik ben er niet gerust op. We zijn inmiddels al opgelucht dat de neofascist Giorgia Meloni de verkiezingen in Italië gewonnen heeft en niet Lega leider Salvini. Het strategisch fundament van grondrechten en democratische rechtsstaat is een opdracht voor buitenlandse en binnenlandse veiligheid. Wat ik tot mijn genoegen zag is dat de Russische Federatie, waar bescherming van grondrechten en democratische rechtsstaat ontbreekt, bij lange na niet de gevaarlijke vijand is die wij vreesden. Het lukt Rusland niet om Oekraïne onder de duim te krijgen en aan Poetins autoriteit wordt getwijfeld.
5. Dat wil niet zeggen dat wij achterover kunnen leunen en we moeten zeker niet alleen aan kruisers en tanks denken. Het is gebleken dat een tegenstander (wie, dat moet volgens mij nog steeds worden vastgesteld) met slinkse middelen de Nord Stream-gaspijplijn kan saboteren; met enkele vliegtuigen kan een NAVO-eskader in de Oostzee zomaar worden geprovoceerd. De Defensienota spreekt terecht van versterking van de weerbaarheid van infrastructuur: havens, kabels en pijpleidingen, cybercapaciteiten, de vrije doorvaart op zee. Veiligheid in een wereld van verbindingen, noemde de WRR dat een paar jaar geleden.
6. Aan de moed, het moreel en de weerbaarheid van de Oekraïense samenleving kunnen wij werkelijk een puntje zuigen. Sinds de onafhankelijkheid -en zeker sinds de Russische annexatie van de Krim in 2014- heeft Oekraïne een weerbare, democratische samenleving opgebouwd. In militair opzicht betekende dat verantwoordelijkheid bij een laag niveau leggen, manschappen serieus nemen, eigen initiatieven stimuleren, creatieve oplossingen zoeken, kritiek durven uiten en kritiek kunnen incasseren. In de samenleving betekende dat oneindig veel initiatieven om vrijwillig de oorlogsinzet te ondersteunen en het leven zo draaglijk mogelijk te houden. Medische zorg, het aanleggen van voorraden munitie, transport van vluchtelingen. En internationaal: crowdfunding voor Bayraktar drones, het hacken van Russische netwerken, de onderzoeksjournalistiek van Bellingcat. In de politiek betekende dat het voorbeeld van uitzonderlijke moed en uithoudingsvermogen van president Zelensky. Die staat symbool voor de onverzettelijkheid van de Oekraïense natie. Dat zijn allemaal eigenschappen die samen dat uitzonderlijk sterke moreel van Oekraïne verklaren.
7. Ik was begonnen met de stelling dat de aanhef van de grondwet de kern van onze politieke strategie weergeeft. Bescherming van de grondrechten en de democratische rechtsstaat. Als het moreel zo belangrijk is, voor de samenleving en voor de strijdkrachten, is het goed om dat in het oog te houden. De politiek komt verdeeld over, soms ondeskundig en vaak uit op korte termijneffecten. Aan de andere kant: verdeeldheid en verscheidenheid is een kracht, helemaal als het lukt om van daaruit en van onderop in vrijheid tot gemeenschappelijk optreden te komen. *Democratic armies, democratic societies, win wars*. Dames, heren, dat is de strategische kracht van de democratische rechtsstaat.

'Wij vormen een bedreiging
voor Rusland zo lang wij succesvolle
democratieën zijn'

Een *perfect storm* nadert

CDR b.d. Pieter Kok

(G. Baks, Photocom)

De geopolitieke ontwikkelingen stemmen tot grote bezorgdheid en hebben geleid tot een herwaardering van onze geallieerde weerbaarheid. De maritieme strijdkrachten maken daarvan een essentieel deel uit. Uit de Defensienota 2022 blijkt dat niet overtuigend. Met dank aan VADM Hulshof zou een goed geformuleerde missie voor de Koninklijke Marine zijn *'het produceren van gevechtskracht op en vanuit zee om de regering te dienen waar en wanneer gewenst'*. Dat vertaalt zich dan in de taak om met succes *sea control* af te dwingen: het ongestoorde eigen gebruik van de zeeën. Vanuit die situatie kunnen de zee-aanvoerlijnen van Europa veilig worden gebruikt en kunnen vanuit zee de gebeurtenissen en krijgshandelingen op het land worden beïnvloed met het bombarderen van landdoelen en amfibische operaties: *projection of power ashore*.

Hoe komt een krijgsmacht inhoudelijk tot stand?

Bij de samenstelling van de strijdkrachten hoort in eerste instantie te worden uitgegaan van het gegeven wat er eigenlijk te verdedigen valt en wat daarvan de kwetsbaarheden zijn. Ten tweede dient de potentiële dreiging voor die kwetsbaarheden te worden beschouwd. Het eerste zou moeten resulteren in de samenstelling van de krijgsmacht, het tweede in de operationele gereedheid van die krijgsmacht. Operationele gereedheid volgt uit de complementaire gereedheden van materieel, logistiek, personeel en geoefendheid. Afhankelijk van de momentele dreiging kunnen elementen in de mottenballen worden gelegd om te worden gemobiliseerd wanneer het dreigingsniveau oploopt.

De kwetsbaarheden

De levensvatbaarheid van ons economisch en maatschappelijk welzijn en ons voortbestaan zijn voor 90% afhankelijk van zeetransport. Het gaat hier om primaire levensbehoeften, voeding, energie, grondstoffen voor productie en de ongestoorde aanvoer van logistiek voor de continuïteit van onze geallieerde strijdkrachten en de veilige export over zee.

Koopvaardij

De voor Nederland van direct belang zijnde kwetsbare routes lopen over de Atlantische Oceaan, het Kanaal en de Noordzee. Kijken we naar de haven van Rotterdam, de grootste van noordwest Europa, zien we een jaarlijkse overslag van een kleine 500 miljoen ton aan- en afvoer, waarvan 200 miljoen ton olie en gas, 15 miljoen containers middels 29.000 zeeschepen van alle formaten tot 500.000 ton. Dat zijn er zo'n 80 per dag. Hoe kwetsbaar deze aanvoer is bleek toen vorig jaar het containerschip *Ever Given* een tijd vastzat in het Suezkanaal. De gevolgen van die stagnatie waren dagelijks in het nieuws. Nederlandse reders hebben ongeveer 2.300 schepen in beheer. Daarvan zijn er 1.200 in Nederland geregistreerd. Op die 1.200 Nederlandse schepen varen zo'n 5.000 Nederlandse en 21.000 buitenlandse bemanningsleden. Van deze 1.200 schepen staan 430 schepen onder gezag van een Nederlandse kapitein. Van de overige Nederlandse schepen varen er 450 onder leiding van Russische kapiteins. 's Zachtst gezegd een kwetsbare situatie.

Den Haag kan bij internationale spanningen een noodtoestand uitroepen. Dat kan een aantal noodwetten initiëren waarmee buitenlandse bemanningen kunnen worden geweerd van Nederlandse schepen. Nederlandse kapiteins en andere Nederlandse zeevarenden kunnen verplicht worden om te gaan varen op door de regering gevorderde schepen. De uitvoeringsregelingen voor dat alles zijn echter praktisch verdwenen. Binnen de Marinestaf bestond in vroegere jaren een afdeling Koopvaardijzaken die zich over de algemene

oorlogsvoorbereiding van de koopvaardij bekommerde. Denk hierbij aan voorzieningen voor luchtverdedigings- en mijnen beschermingsmaterieel, anti-torpedomiddelen, helikoptervoorzieningen, opleidingen, plannen en procedures en een communicatie-infrastructuur. De Marinestaf is echter opgeheven en de regelingen en ook de mogelijkheden verdwenen goeddeels. Voor roerige tijden hadden Nederlandse koopvaardij schepen vroeger verzegelde instructies aan boord. Dat systeem bestaat niet meer. Hiervoor in de plaats kwamen wat algemene adviserende publicaties. Het zou goed zijn met wet- en regelgeving enige controle over de koopvaardij te hernemen. Die moet wel verder gaan dan de huidige vrijwillige samenwerking. Deze kwetsbare onderwerpen dienen gecoördineerd te worden opgepakt door alle betrokken ministeries.

Onderzeese leidingen

Wat naast het voorgaande zorgen baart zijn leidingen voor energie en dataverkeer op de zeebodem. Die kwamen duidelijk aan het licht bij het opblazen van de *Nord Stream* pijpleidingen. Sabotage van deze leidingen zal enorme gevolgen hebben voor Europa. Wie verantwoordelijk is voor de beveiliging van de onderzeese leidingen is een grote vraag. De eigenaren van deze leidingen, die verantwoordelijk zijn voor de goede werking, beschikken niet over de geweldsmiddelen om veiligheid af te dwingen. Een suggestie is het saboteren van leidingen juridisch onder te brengen bij het begrip 'piraterij' conform andere geweldsacties tegen particulier eigendom op zee. In afwachting van meer specifieke internationale regelgeving zou dit, in elk geval voor het Atlantisch gebied, eenzijdig moeten worden afgekondigd. Dan kunnen kustwachten en marines optreden. Momenteel ontbreken in Nederland voor dat optreden nog de middelen. Het begint met

'Sabotage van pijpleidingen zoals *Nord Stream* zal enorme gevolgen hebben voor Europa'

een goed zeebeeld: wie vaart waar en waarom? Dat is nu afhankelijk van de eigen positie-uitzendingen van de individuele schepen. Als deze opzettelijk worden gestaakt dienen externe sensoren die informatie te leveren met satellieten, (vooral) vliegtuigen, radarposten en schepen. Daarvan zijn er onvoldoende. Ook hier is nog het nodige werk te doen met de betrokken ministeries.

De bescherming van de zee-aanvoerroutes

Zeeroutes komen van over de hele wereld bij elkaar op de Atlantische Oceaan en van daar op de nabije zeeën van noordwest Europa. Wat daar fysiek de scheepvaart bedreigt zijn onderzeeboten, vliegtuigen, oppervlakteschepen, geleide projectielen en in de ondiepere delen, zeemijnen. Daarvan zijn de meest potente en de meest waarschijnlijke bedreigingen in de huidige constellatie, tientallen moderne onderzeeboten en goedkope mijnen in grote aantallen. Rusland beschikt over ongeveer tachtig moderne onderzeeboten waarvan tien boten met strategische ballistische nucleaire raketten uitgerust zijn. De ca. zeventig aanvalsonderzeeërs zijn

(G. Baks, Photocom)

'Voor Nederland is de gebrekkige OB-capaciteit één van de 'voortdurend significante kwalitatieve tekortkomingen'', aldus Kok.

modern qua constructie (titanium) en beschikken over goede duikdiepte, snelheid en bewapening. Daarvan zullen er continu rond de twintig operationeel op zee kunnen zijn.

Zonder over kwantiteit te hoeven uitweiden kan er wel iets zinnigs worden gezegd over kwaliteit van de benodigde middelen, gebaseerd op het concept van verdediging van de scheepvaart. Dat concept bestaat ten eerste uit *barrier*-operaties in de zeestraten tussen Groenland, IJsland en het VK die voorzien in de belemmering van de passage van Russische onderzeeboten op hun weg van hun noordelijke bases naar open zee, waar de scheepvaartroutes lopen. Ten tweede is op de scheepvaartroutes voor een adequate nabije bescherming van hoogwaardige schepen, b.v. een supertanker of een konvooi, rond de klok escorte nodig. Zo'n escorte taakgroep bestaat uit onderzeebootbestrijdingsfregatten met boordhelikopters en drones én maritieme patrouillevliegtuigen. Als één van de elementen van zo'n geïntegreerd verband ontbreekt, is het escorte gehandicapt en daalt de overlevingskans spectaculair. Wat hieruit volgt is dat we voor de bescherming van onze routes vooral fregatten en vliegtuigen nodig hebben. Gezien de beschikbare geallieerde middelen op dit gebied is de Nederlandse bijdrage hieraan, zes fregatten en nul vliegtuigen, zwaar onder de maat.

De aanlopen naar havens in noordwest Europa in het nabije ondiepere zeegebied zijn uiterst kwetsbaar voor zeemijnen. De gevolgen van het op een mijn lopen van een supertanker voor milieu en logistiek zijn rampzalig. De mijnendreiging bestaat vanuit Rusland uit grote aantallen conventionele zeemijnen. Deze kunnen onopvallend worden gelegd door vliegtuigen, (burger-) schepen en onderzeeboten. In beginsel zorgen alle NAVO-lidstaten voor het schoonvegen van hun eigen straatjes met onderlinge bijstand. Ook hier moet worden geconstateerd

dat, ondanks de mooie Nederlands-Belgische samenwerking, de aantallen geallieerde *Mine Counter Measure Vessels* (MCMV) tekortschieten. Waar we voorheen samen met België vierentwintig goede MCMV's hadden zijn daar nu nog tweemaal zes stuks van over.

De plannen

De Defensienota 2022 voorziet voor de Koninklijke Marine in een verbetering van de operationele gereedheid van de bestaande middelen. Echter, vervanging van de in de afgelopen decennia verkochte schepen en vliegtuigen komt in de nota niet aan de orde.

Materieel

Voor aanvulling van het aantal fregatten hoeft het wiel niet opnieuw te worden uitgevonden, slechts de geplande aantallen dienen te worden opgehoogd. Hetzelfde geldt voor de zes mijnenbestrijdingsvaartuigen. De noodzakelijke maritieme patrouillevliegtuigen hebben wat meer voeten in de aarde. In geallieerd verband hebben we onvoldoende maritieme patrouillevliegtuigen beschikbaar. Amerika heeft er ruim 110 van het type Boeing P8 Poseidon. Het *airframe* van dit vliegtuig is de Boeing 737. Behalve voor onderzeebootbestrijding, is het toestel zowel geschikt voor inlichtingen-, surveillance- en verkenningsmissies als voor elektronische- en cyberoorlogvoering. Door de vlieghoogte is het sensorbereik groot. Het vliegtuig beschikt over een formidabele slagkracht met torpedo's en kruisvluchtwapens en is inzetbaar voor een veelheid van taken zowel boven zee als boven land. Van de 110 maritieme patrouillevliegtuigen allociert Amerika zeventig stuks voor de Indo-Pacific. Voor de Atlantic en aangrenzende zeeën blijven er zo'n veertig stuks over. In de relevante plannings zijn voorzien: Groot-Brittannië negen stuks, Duitsland acht stuks en Noorwegen tien stuks. Nederland heeft er geen. De recente NAVO-beoordeling meldt voor Nederland zeer

specifiek bij onderzeebootbestrijdingscapaciteiten: 'onvoldoende of niet ingevuld'. Dat gaat dus over respectievelijk fregatten en vliegtuigen. Voor Nederland is dit één van de 'voortdurende significante kwalitatieve tekortkomingen'. Dat is oplosbaar als we de samenwerking zoeken met de lidstaten die de Poseidon P8 in gebruik hebben, dan wel van plan zijn te nemen.

Specialisatie en taakverdeling in NAVO

Gezien de geografische constellatie ligt het voor de hand dat de landen in het oostelijke deel van de alliantie zich aan het oostfront concentreren op de verdediging van het landterritoir. Ook demografische overwegingen leiden tot de conclusie dat deze landen meer bevolkingspotentieel hebben om landstrijdkrachten te bemannen. De westelijke geallieerden kunnen zich dan specialiseren op de maritieme verdediging. Wat betreft de maritieme taakverdeling zien we dat de VS en het VK zich voornamelijk hebben gericht op strategische slagkracht met vliegkampschepen, nucleaire onderzeeërs en kruisvluchtwapens. De bescherming van de zeeaanvoerroutes komt dan ook logischerwijs uit bij Canada en de landen aan de Europese zijde van de oceaan die daarbij ook het meest directe belang hebben.

Op het gebied van scheepsbouw wordt actief gezocht naar samenwerking met de onderzeebootbouwers. Naar samenwerking met België en Duitsland evenzo voor wat betreft de fregattenbouw en met België en Frankrijk bij de bouw van de MCMV's. Voor wat betreft de maritieme patrouillevliegtuigen kan worden gedacht aan het gezamenlijk van de plank aanschaffen, onderhouden, opleiden en baseren. Het onderhoud kan bij de Koninklijke Luchtmacht in *single service management*. Samen opereren is in de NAVO al jaren gestructureerd. Een vooruitstrevend plan zou eventueel kunnen zijn een multinational squadron (b.v. met Duitsland?) langs de lijn van wat we al hebben bij b.v. de AWACS en Transport squadrons.

Financiën

Financiën voor veiligheid zijn een politiek probleem, niet een militair probleem. Politiek gezien moet de wil bestaan om ons adequaat te kunnen verdedigen en de kosten daarvan af te wegen tegen andere nijpende maatschappelijke eisen van de tijd. Daarbij zal hopelijk continu worden overwogen dat, voor welke overheid dan ook, veiligheid de eerste prioriteit hoort te zijn. Dat is een universeel beginsel.

De Defensienota 2022 geeft aan dat we met de financiën geleidelijk naar de 2% bewegen, om vervolgens na een paar jaar toch weer onder de maat te komen. Van een inhaalslag conform de Duitse € 100 miljard extra, bovenop de 2% norm per direct, is helemaal geen sprake.

Naar rato van de omvang van de twee landen zou dat inhaalbedrag voor Nederland rond de € 20 miljard extra kunnen zijn. Inzake al het afgedankte materieel wordt echter niet of nauwelijks gerept. Zo zitten we dan nu met de constatering van de NAVO dat sprake blijft van afwenteling van de Nederlandse tekortkomingen op de overige NAVO-lidstaten. Gezien hun eigen bescheiden onderzeebootbestrijdingsmiddelen op het gebied van fregatten en vliegtuigen vallen daar dus onmiskenbaar gaten.

Personeel

De schepen en vliegtuigen die we nu bestellen worden pas over vele jaren afgeleverd en moeten ook pas dan bemand kunnen worden. Deze maritieme eenheden zijn niet bijzonder personeelsintensief. Met een bescheiden hoeveelheid extra personeel zouden de benodigde fregatten, vliegtuigen en mijnenbestrijdingsvaartuigen bemand kunnen worden. De krapte op de arbeidsmarkt mag geen beletsel zijn om het nu noodzakelijke materieel voor de toekomst te bestellen.

Ten slotte

De tijd dringt en we zijn gewoon te laat. Die realisatie wordt inmiddels wel breed gedragen. Als het Oekraïne-conflict buiten de grenzen escaleert en Vladimir Poetin zijn kans ziet om op zee met zijn moderne onderzeeboten onze oorlogslogistiek en economie te laten stagneren of

zelfs stil te leggen hebben we weinig conventionele middelen om dat onder controle te brengen. Dan komt de nucleaire drempel om te overleven dichterbij. Als de volgende Amerikaanse presidentsverkiezingen een Trump-kloon aan de macht brengen, zal Europa meer op zichzelf zijn aangewezen.

Alleen al op basis van het verwijt dat wij in Europa dertig jaar lang onze verzekeringspremie niet hebben willen betalen.

Dat klemmt te meer waar China zonder terughoudendheid proclameert de eerste wereldmacht te willen worden met economische dominantie, de annexatie van de Zuid- en Oost Chinese zeeën, maritiem overwicht in de Pacific en de daaropvolgende inlijving van Taiwan. De verschuivende militaire machtsverhoudingen kunnen al over vier jaar tot een kanteling leiden. Waar Rusland de storm is, is China de klimaatverandering. In een klimaatverandering wordt een *perfect storm* meer waarschijnlijk. Wanneer dat scenario zich ontrolt zal Amerika zich verder uit Europa en de Atlantic terugtrekken en zullen we hier militair onze eigen boontjes moeten doppen. De tijd dringt.

Column

'Alleen bij schaatsen op natuurijs kwam ik soms een collega tegen die ook zo'n Norländer sporttas had uitgezocht; dan konden we een stille blik van verstandhouding uitwisselen'

Prof. dr. Theo Brinkel is KVMO hoogleraar Militair-maatschappelijke studies aan de Universiteit Leiden.

Verbeeltingskracht is niet per se de sterkste competentie van de baas. Dat blijkt ieder jaar maar weer uit het kerstpakket. Het kerstpakket van Defensie laat zich bezorgen door de brievenbus. In de vorm van een glanzend doosje met daarin een kaart met eindejaarsgroeten. Liefst een luxe kaart met een foto van de minister, de staatssecretaris, de commandant der strijdkrachten en zelfs de secretaris-generaal. Soms vrolijk, soms statig, in ieder geval altijd weer ontzettend inspirerend voor ons allemaal! Het kan niet op! Maar mag ik twijfelen of ik hen wel op de schoorsteenmantel wil hebben? Het lijkt onwaarschijnlijk, maar er zijn toch mensen die me dierbaarder zijn.

Dan wordt het spannend. Als je goed zoekt vind je verder in het kerstdoosje namelijk nog een plastic kaartje met een code. Met die code kom je op een website waar je een cadeautje mag uitzoeken. Als je dat voor elkaar krijgt tenminste, want het is altijd weer een hoop gepuzzel. Vorig jaar heette die spannende website 'Tintelingen'. Je mocht er fijn je emailadres achterlaten, zodat het betreffende bedrijf er ook nog wat aan heeft qua data. Je kon er heerlijk uren mee zoet zijn, want het is moeilijk kiezen tussen al die dingen die je niet nodig hebt. Of die later niet blijken te werken en ga dat dan maar eens ruilen.

Waarom zouden we eigenlijk zo'n pakket krijgen waarmee we zelf moeten kiezen? Zou de baas niet in staat zijn iets voor ons te bedenken? Zou hij/zij niet weten wat ons beweegt? Wat de baas wel weet is dat hij/zij maximaal 35 euro voor ons overheeft. Dat is wat we waard zijn, met kerst. Het maakt het zoeken op 'Tintelingen' alleen wel een beetje frustrerend, want er is zoveel moois dat buiten ons bereik ligt. Alleen bij schaatsen op natuurijs kwam ik soms een collega tegen die ook zo'n Norländer sporttas had uitgezocht. Dan konden we een stille blik van verstandhouding uitwisselen.

Stiekem ben ik jaloers op die mensen die in de trein naar huis gaan met een grote doos op schoot. Hun baas heeft wel iets voor ze uitgezocht om fijn samen uit te pakken. Uit een doos met veel houtwol en daarin in ieder geval een pastetje en ragout. Ook een geschenk dat je nooit zelf zou uitzoeken, maar het is in ieder geval even tastbaar plezier. En er is een baas die zelf de keuze durft te maken.

Och, mocht het een keer wat creatiever met dat kerstpakket en de kerstgroeten? Kon onze baas zich maar verplaatsen in onze eindejaarsverlangens. Zijn we niet allemaal gaan werken bij een organisatie die wil beschermen wat ons dierbaar is? En zou dat laatste iets te maken kunnen hebben met vrede? Juist nu we in 2022 hebben gezien dat vrede kwetsbaar is en soms bevochten moet worden? Het kerstfeest is traditioneel het moment waarop we kunnen dromen van vrede in de wereld. Dat mag nog steeds, bij alle diversiteit die we zijn gaan koesteren. Ook de baas mag daar een momentje met verbeeldingskracht bij stilstaan. Voor ons iets uitzoeken en ons oprecht iets aardigs wensen.

Soldaten in de Vechtstreek, 1672-1673
Sporen van het Rampjaar in het archief

Auteur	Wouter van Dijk
Uitgever	Waanders, Zwolle (2022)
Omvang	96 blz
Prijs	€ 13,50
ISBN	9789462624610

En duik in het streekarchief Regionaal Historisch Centrum Vecht en Venen levert voor senior collectiebeheerder Wouter van Dijk voldoende materiaal op om de gebeurtenissen in het Rampjaar in het noordelijk deel van de Hollandse Waterlinie, van Weesp tot Maarssen en van Mijdrecht tot De Bilt, te beschrijven. In de periode 1672-1673 vormde de Vechtstreek de noordelijke frontlinie, met vrij catastrofale gevolgen voor de plaatselijke bevolking. Van Dijk’s onderzoek illustreert de nog talrijke archiefstukken uit de 17e eeuw die nieuwe en verrassende verhalen vertellen over dit bijzondere hoofdstuk uit de vaderlandse geschiedenis.

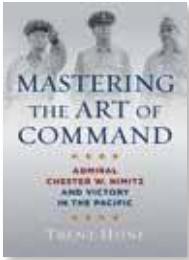

Zee, zout en torpedo's
Verhalen over de Nederlandse koopvaardij in de Tweede Wereldoorlog

Auteur	Albert Kelder
Uitgever	Walburg Pers, Zutphen (2022)
Omvang	268 blz
Prijs	€ 24,99
ISBN	9789464560060

Bij het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog bezat Nederland een van de grootste en modernste koopvaardijvloeten ter wereld. De Duitse bezetter wist er zo’n tweehonderd, bemanning inluis, te confisqueren. Ruim vijfhonderd schepen die zich voornamelijk buitengaats bevonden wisten te ontsnappen en zagen inzet voor geallieerde oorlogsdoeleinden. Kelder (92), voormalig redacteur van *De Blauwe Wimpel*, werd op zijn

twintigste stuurmansleerling en kwam zo in aanraking met collega’s die de oorlog op zee hadden meegemaakt. Hij besloot hun herinneringen en die van de vele bemanningen die tijdens deze inzet hun zeemansgraf vonden, op te tekenen in dit indrukwekkende boek.

Mastering the Art of Command
Admiral Chester W. Nimitz and Victory in the Pacific

Auteur	Trent Hone
Uitgever	US Naval Institute Press, Annapolis MD (2022)
Omvang	448 blz
Prijs	\$ 39,95
ISBN	9781682475959

Mastering the Art of Command is een gedetailleerde beschouwing van ADM US Navy Chester W. Nimitz’s leiderschap in de periode van de Tweede Wereldoorlog. Auteur Trent Hone, een meester in de toepassing van organisatiewetenschappen in historische narratief, argumenteert hoe de CIC van de Pacific Fleet en de Pacific Ocean Areas zijn organisatiestructuur aanpaste naar gelang zijn tactische successen, om zo het strategisch overwicht te behalen en te behouden. Bestudeerd vanuit moderne managementtheorieën, probeert Hone nadruk te leggen op Nimitz’s gebruik van ‘strategic artistry’: een combinatie van coherent beleid, gedeelde verantwoordelijkheid en snelle evaluatie van inlichtingen.

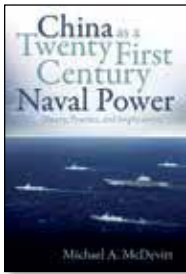

De Afgrond
De Cubacrisis 1962

Auteur	Max Hastings
Uitgever	Hollands Diep, Amsterdam (2022)
Omvang	656 blz
Prijs	€ 44,99
ISBN	9789048852727

Het feit dat Max Hastings sinds 2018 maar liefst vier historische bestsellers heeft gepu-

bliceerd, toont dat de 77-jarige journalist voorlopig van geen ophouden weet. In zijn gebruikelijke stijl van beeldende geschiedschrijving weet Hastings op vakkundige wijze de tijdsgeest samen te vatten in een boeiend een meeslepend geheel. *De Afgrond* beschrijft de periode in oktober 1962, toen de Russische poging om Cuba te voorzien van kernwapens de wereld naar het randje van een nucleaire oorlog bracht. Hastings maakt daarbij gebruik van interviews met ooggetuigen, audio-fragmenten, dagboeken en recent vrijgekomen archiefmateriaal uit Rusland en Amerika. Het resultaat is een ietwat zwaarlijvig werk.

China as a Twenty-First Century Naval Power
Theory, Practice, and Implications

Auteur	Michael A. McDevitt
Uitgever	US Naval Institute Press, Annapolis MD (2022)
Omvang	320 blz
Prijs	\$ 37,95
ISBN	9781557501134

Als het aan Xi Jinping ligt, wordt China de grootste maritieme mogendheid ter wereld. Daarbij zijn de ambities voor de Peoples Liberation Army Navy (PLAN) torenhoog. In *China as a Twenty-First Century Naval Power*, analyseert Michael McDevitt hoe de Chinese marine transformeert om aan die ambities te voldoen. Kern van de marinebouw ligt in het besef dat de overzeese belangen en SLOC’s van China kwetsbaar zijn. ‘Sea lane anxiety’, noemt McDevitt het. In de conclusie van zijn gedetailleerde studie, legt McDevitt uit hoe de opbouw van de PLAN aansluit bij het A2/AD-beleid jegens Amerika en hoe de marine er over 15 jaar, wanneer de door de communistische partijtop opgelegde deadline van 2035 behaald is, er uit zal zien.

Marineofficiëren van Nederland verenigt u!

In de recente column van vice-admiraal R.P. Tas in *Alle Hens* riep hij op als team te werken aan de toekomst. De leidraad hiervoor bestaat onder andere uit het *Sailplan* waarvan in januari 2023 een update zal verschijnen.¹ De admiraal benadrukte dat dit plan vooral zal ingaan op de vraag wat we moeten gaan doen. Volgens ons besturingsmodel is dit een zuivere benadering. Een operationeel commando is een uitvoeringsorganisatie en de Bestuursstaf maakt het beleid. Dit besturingsmodel heeft grote consequenties voor de wijze waarop wij als marine-professionals bijdragen aan de Nederlandse defensiestrategie. Een strategie is geen dik boekwerk dat door wijze leiders aan de top wordt geschreven, maar de uitkomst van debat, denken en militair intellectuele verbeeldingskracht. Dit schrijven gaat over de wijze waarop dit team meer kan bijdragen aan deze strategievorming.

Maritiem-strategische visie

Marineschepen.nl publiceerde onlangs een verslag van een interview met KTZ P.H.A. Flos van de DMO.² Flos gaf uitleg over het DMO-project TRIFIC, dat staat voor *The Rapidly Increased Firepower Capability Royal Netherlands Navy*.

Een uitwerking kan bestaan uit een fregat omringd door laag bemande civiel gebouwde schepen, die o.a. luchtverdedigingsraketten of kruisvluchtwapens zouden kunnen afvuren. Voor dit project wordt o.a. samengewerkt met TNO en mogelijk bestaan er raakvlakken met een HCSS-studie over *Integrated Air and Missile Defense*.³ In alle eerlijkheid heb ik veel bedenkingen bij een dergelijke toepassing, maar wie ben ik? Het is goed mogelijk dat ik het bij het verkeerde eind heb. Wat me echter zorgen baart is dat technologische afdelingen zulke gedetailleerde studies uitvoeren (hetgeen hun taak is) zonder dat er een maritiem-strategische en operationele visie tegenover staat. Het enige publiekelijk beschikbare defensiedocument in deze context is een Functioneel Concept uit 2020.⁴ Het hoofdstuk over *Maritime Strike* in dit document is naar mijn opvatting nog onvolwassen. Daarnaast bestaan er eigenlijk alleen externe rapporten zoals de HCSS-studie over het marine-optreden in brede zin.⁵

Binnen de Defensiestaf wordt zonder twijfel door enkele stafofficiëren hard gewerkt aan het schrijven van dergelijke documenten, maar daar wringt de schoen: hun capaciteit is na alle reorganisaties beperkt en onze collectieve maritiem-operationele denkkraft is versnipperd over een groot aantal organisaties. Het effect van versnippering wordt versterkt door de in mijn ogen verkeerde gewoonte discussies over strategie binnenskamers te voeren. Het gevolg is een gebrek aan participatie door en betrokkenheid van voldoende marineofficiëren met toekomstvisie. Bedrijfskundig hebben we alles prima in de hand. De Admiraliteitsraad heeft in 2020 een proces van *Strategic Foresight* geïnitieerd.⁶ Inhoudelijk een goed initiatief dat het strategisch denken van vooral de marineleiding heeft versterkt. Het is jammer dat dit proces tot op heden geen publiekelijk gedeeld strategisch document heeft opgeleverd, met als uitzondering een procesbeschrijving. Dit werkt in de hand dat officieren een afwachterende houding aannemen en strategie gaan beschouwen als iets dat via defensienota's of Sailplannen tot hen komt met als opdracht dit uit te voeren zonder dat zij actief participeren in het vormen van dit beleid. Vanzelfsprekend worden besluiten genomen door de leiding maar zo'n keuze en beslismoment zou niet meer dan de bekrachtiging van *bottom up* denkwerk moeten zijn. De realiteit is dat onze strategie op dun ijs staat. Zoals hiervoor benoemd is onze kennis over *Maritime Strike* nog veel te summier hetgeen te illustreren is met de bevinding dat hierover tot heden nog geen enkel artikel in ons *Marineblad* is verschenen.

Geïnteresseerden kwamen op donderdag 24 november jl. bijeen in de raadzaal van de Beurs van Berlage om te discussiëren over de toekomst van de Koninklijke Marine (G. Baks, Photocom)

De Koninklijke Vereniging van Marineofficiëren

Donderdag 24 november jl. vond in Amsterdam een KVMO-symposium plaats over strategie. Hierbij kwam meerdere keren de verhouding tussen het aantal mariniers en vlootpersoneel ter sprake. Een verhouding die echter veel pregnanter was, maar door niemand werd uitge-

sproken, was de verhouding tussen het geringe aantal aanwezige actief dienende marineofficiëren en de talrijke andere deelnemers die overigens wijze woorden spraken. Eigenlijk was er maar één actief dienende marineofficier die aan de discussie deelnam.

Hij verdedigde het bestaande beleid met verve en wellicht is dit waar de schoen wringt. We zijn heel goed in het verdedigen van beleid. We zijn minder goed in het ter discussie stellen van mogelijke strategische keuzen.

Tegelijkertijd zijn er ook lichtpuntjes. Er zijn steeds meer studenten van de Hogere Defensie Vorming (HDV) die hun thesis over militair operationele onderwerpen schrijven en in het *Marineblad* lijkt er een kentering naar een stijgend aantal artikelen te bestaan. Dit is echter nog maar het begin van wat nodig is om de aankomende marine-investeringen van het benodigde intellectuele fundament te voorzien. Juist omdat onze maritieme denkkraft zo verspreid is over de gehele defensieorganisatie, zullen we alle netwerk-instrumenten moeten inzetten om het marine-denken naar een hoger plan te tillen. Ons budget is weliswaar flink vergroot, maar de wetmatigheid dat ieder materieelproject in de praktijk doorgaans duurder uitpakt, zal nog vele financiële uitdagingen met zich mee gaan brengen.

Heeft onze marine eerder met dit probleem geworsteld en hoe loste men dit toen op? Het antwoord op deze vraag is te vinden in onze geschiedenis, de periode 1900-1940. De KVMO zoals wie die nu kennen bestond toen nog niet. In plaats daarvan was er een verscheidenheid aan verenigingen waaronder de Marine-Vereeniging (MV) en de Algemene Vereniging van Marinofficiëren (AVMO). De AVMO had als doel het behartigen van vooral de materiële belangen van officieren. De MV had vooral het bevorderen van marine krijgskundige kennis als doelstelling. Hiertoe organiseerde de MV iedere winter drie tot zeven discussieavonden waarin fel werd gedebatteerd over diverse marine-aangelegenheden die vaak een strategisch karakter hadden. De discussies van de Vereeniging werden nauwgezet genotuleerd en de verslagen werden verspreid over militaire bibliotheken, instituten en leesgezelschappen. Daarnaast schreven de leden vele artikelen die als bijbladen in het *Marineblad* werden gepubliceerd. Dit leverde kwalitatief waardevolle polemieken op. Tenslotte rekende de Vereeniging tot haar taak MV-standpunten naar buiten te brengen om zo het 'Nederlandsche volk' voor te lichten.⁷

LTZ1 J.A. de Gelder roept in het Marineblad van november 1939, in het licht van de aangekondigde slagkruisers, op tot het ontwikkelen van een vlootplan (collectie KVMO)

Eind jaren dertig culmineerde dit marine-denken in een ambitieus plan voor de bouw van een vloot met als kern slagkruisers dat door de regering werd overgenomen.⁸ Ik wil geenszins beweren dat het buitenlandse en koloniale beleid, waar het slagkruiserplan een onderdeel van uitmaakte, verstandig was maar wel dat dit plan, voor zover ik dit kan overzien, in krijgskundig opzicht het knapste betoog vormt dat ooit door Nederlandse marineofficiëren is geschreven: een uitkristallisatie van militair operationele denk- en verbeeldingskracht dat na de oorlog het intellectuele fundament voor de harmonische vloot zou gaan vormen. Na de oorlog kreeg de (later Koninklijke) Vereniging voor Marine Officiëren een meer naar binnen gericht karakter en nam de intensiteit van de discussie sterk af. Een ontwikkeling waar KTZ b.d. C.J.W. van Waning zich in 1971 over opwond, maar ook een trend die sindsdien niet echt is omgekeerd.⁹ De laatste jaren heeft de KVMO weliswaar altijd voorzitters gehad die zich publiek uitspraken, maar de strategische discussies zijn veel minder intensief dan in de periode vóór WOII. Zonder debat kan strategie zich niet vormen. Toentertijd waren discussies weliswaar fel, maar leidden steeds tot overeenstemming over de te volgen strategie die vervolgens door interne tegenspraak juist werd gelouterd en verbeterd.

Ten slotte

Ik wil geenszins pleiten voor een terugkeer naar de chaotische jaren '30. Onze huidige vorm van overheidsbestuur heeft veel goeds gebracht. De casus laat ons echter een belangrijke les zien. In beide gevallen waren de marineofficiëren verspreid over een groot aantal verschillende organisaties. Destijds kwam dit vooral omdat er nog geen grote gecentraliseerde staven bestonden. Nu komt dit doordat we weliswaar grote staven hebben, maar deze zijn verdeeld over een complexe structuur van organisaties en directies. In beide gevallen bestond de uitdaging erin hoe je met een kleine groep officieren toch bloeiend strategische denken laat ontstaan. De sleutelfactoren hiervoor bestaan uit: 1. openbaar debat. 2. actieve participatie door officieren op alle niveaus en 3. het besef dat maritiem-strategisch denken iets is dat je niet kunt uitbesteden aan externe denktanks, maar van binnenuit moet ontwikkelen.

KTZ drs. H. (Henk) Warnar is Universitair Hoofddo-cent bij de NLDA/sectie Militair Operationele Wetenschappen.

Noten

- 1 Alle Hens Column C-ZSK d.d. 17 november 2002, https://magazines.defensie.nl/allehens/2022/09/01b_slider-bij-column_09-tas
- 2 <https://marineschepen.nl/nieuws/TRIFIC-nieuw-plan-voor-zwaarbewapende-laagbemande-schepen-231122.html>
- 3 <https://hcss.nl/report/surviving-the-deadly-skies/>
- 4 CZSK FC Litops 2035, nov 2020
- 5 HCSS, 'Geopolitics and Maritime Security, A broad perspective on the future capability portfolio of the Royal Netherlands Navy', 2019
- 6 P.G.H. Duran MA en dr. R.M. de Ruiter, 'Navigeren door het terra incognita van de toekomst, Vijf jaar Strategic Foresight bij de Koninklijke Marine en Koninklijke Luchtmacht', in: *Militaire Spectator* 191, nr. 5 (2022)
- 7 H. Ferwerda, 'Algemene vergadering op donderdag 10 januari 1935, notulen', in: *Marineblad* (1935), p8
- 8 Rapport, 12-sep-39 Ministerie van Algemene Zaken, (1932) 1937-1945, 2.03.06 nr 317, Commissie Furstner ingesteld op mondelingen last door de minister van Defensie, NL-HaNA
- 9 Waning C.J.W. van, *Marine-officiëren met hun organen (1883-1970): Een beschouwing bij de voltooiing van de 80ste jaargang van het Marineblad*, in: *Marineblad* (1971)

De verandering zijn

De behoeftesteller

Om in te spelen op de veranderende complexiteit in de wereld is er een oproep om ons sneller aan te passen en op te bouwen. Binnen Defensie moet de explosieve beschikbaarheid aan financiële middelen dat gaan faciliteren.

Wanneer echter een gewenste versnelling achterblijft, wijzen we vaak naar de ondersteunende diensten en processen, zoals bijvoorbeeld het inkoopstelsel van Defensie. Met als gevolg dat we ons gaan richten op aanpassingen in de bedrijfsvoering in die organisatie.

Waarom richten we ons niet meer op het activeren en faciliteren van 'de behoeftesteller'? Zelden worden behoeftestellingen door operationele commandanten in het inkoopstelsel verwerkt. Daar zit het onbenut versnellingspotentieel. Potentieel dat vrijkomt als we een commandant gaan ondersteunen de behoefte in zijn context te definiëren en op de juiste manier in de systemen te verwerken.

Natuurlijk moeten ook de bedrijfs- en organisatiemechanismen aangepast worden aan de huidige tijd. Maar door alleen op deze mechanismen te concentreren ontkennen we, ernstig onterecht, de complexiteit rondom het formuleren van 'een behoefte'. Het formuleren van de juiste behoefte is een intensief sociaal en innovatief proces. Het vraagt van het individu om onder andere te komen tot (zelf)reflectie, afstemming met anderen, eigenaarschap, doorzettingsvermogen, tevredenheid, etc.

Door een proces in te regelen dat leidt tot (interne) hulpvragen en behoeften, ontstaat er niet alleen meer versnelling, maar het levert bovendien kritische input om organisatie transities en aanpassingen in de bedrijfsvoering duurzaam effectief te maken. De grootste valkuil om te versnellen is de te gemakkelijke vraag 'wat heb je nodig?' te laten circuleren. Dit heeft slechts wensenlijstjes en overbelasting van het systeem tot gevolg.

We slaan dan de drie essentiële sociale innovatie-vragen over: 'Hoe voel je je?', 'Wat houdt je bezig?' en 'Wat ben je daar zelf mee aan het doen?'. Vervolgens, als je daar oprecht naar geluisterd hebt, is het pas interessant om met de vraag te komen 'Wat heb je daarbij nodig?'. Als we deze vier vragen in de juiste volgorde als collectief consistent aan elkaar stellen, dan is er sprake van een sociale innovatieve onderstroom.

De crux van een dergelijke onderstroom is dat het als een nieuwe 'standaard van doen' wordt ervaren. Iets wat er altijd is en al was. Onafhankelijk van de heersende geopolitiek of klimaatop. Iets wat we dan dus ook helemaal zelf in de hand hebben. Iets wat in onze gemeenschappelijke taal en bedrijfsvoering zit. Iets waar we altijd aan kunnen beginnen en vervolgens verbeteren; liever vandaag dan morgen. Deze standaard ontstaat niet vanzelf. Sterker nog, het heeft consistente input en aandacht nodig. Zonder oogmerk op een gewenste uitkomst moeten we onszelf ervan verzekeren dat de vier vragen in en door het collectief onderling gesteld worden. Dan gaan we pas versnellen.

Aanleiding voor deze column zijn gesprekken met Afdelingshoofd Maritieme Logistiek en Hoofd Innovatie van CZSK.

'De grootste valkuil om te versnellen is de te gemakkelijke vraag 'wat heb je nodig?' en heeft slechts wensenlijstjes en overbelasting van het systeem tot gevolg'

Berend van de Kraats is oud-onderzeebootcommandant en nu sociaal ondernemer. Met OceansX, werkt hij nu aan nieuwe manieren van organiseren waarbij het collectief menselijk potentieel optimaal benut wordt om te werken aan wat ons dierbaar is.

Blijf in contact!

- **Bekijk www.Oceansx.nl – Oplossen vanuit beweging**
- **berend@oceansx.nl voor reacties en tips**
- **Volg ons op [company/oceansX/](https://www.linkedin.com/company/oceansx/)**

'Wat een ramp!'

Plaatsvervangend directeur NIMH Adri van Vliet met pensioen

'Wat een ramp!', moesten zijn collega's bij het Nationaal Instituut voor Militaire Historie (NIMH) gedacht hebben toen 2022 aanving. Maritiem historicus Adri van Vliet heeft dit jaar de pensioengerechtigde leeftijd bereikt en neemt na 24 jaar afscheid van Defensie.

Uit handen van D-NLDA GENMAJMARNS Richard Oppelaar ontvangt Adri van Vliet de Prins Hendrik Legpenning (MCD)

Van Vliet promoveerde in 1994 op zijn proefschrift *Visseren en Kapers. De Zeevisserij vanuit het Maasmondgebied en de Duinkerker kapers (1580-1648)* en werd in 1999 directeur van het Instituut voor Maritieme Historie (IMH) in Den Haag. Toen de vier historische diensten van het Ministerie van Defensie in 2005 waren samengevoegd tot het NIMH, bekleedde van Vliet de functie van hoofd afdeling Publieksinformatie & Collecties en plaatsvervangend directeur. Gedurende deze periode onderhield hij een warme relatie met de KVMO. Niet alleen vanwege zijn toezicht op het verenigingsarchief, maar ook als auteur in het *Marineblad*. Een samenwerking die de vereniging nog altijd koestert.

In het Marineblad

In maart 2002 maakte Van Vliet zijn *Marineblad*-debuut met het artikel *Het "geval" van kapitein-ter-zee Wilibrort Leendertsz. (1592-1632)*. Dat het "geval" een humoristische toespeling is op de inhoud toont in hoe verre Van Vliet de kracht bezit om met weinig complexiteit de lezer mee te nemen langs de meest uiteenlopende onderwerpen uit onze maritieme geschiedenis. In juli 2022, twintig jaar na zijn debuutartikel, publiceerde de KVMO het laatste artikel dat Van Vliet schreef vanuit zijn functie bij het NIMH. In *Inzet van mariniers en matrozen tijdens de rampjaren 1672-1673* analyseert de historicus in hoeverre op land ingezette compagnieën mariniers en

matrozen een wezenlijke bijdrage hebben geleverd aan de verdediging van de Republiek. De conclusie is duidelijk: die bijdrage was groot. Hierin schuilt een metafoor. Er is reden om aan te nemen dat Van Vliet niet stopt met schrijven nu zijn pensioen aanvangt. Sterker nog, het gevaar loert dat de vrijgekomen tijd wijselijk gespendeerd gaat worden aan nieuw onderzoek. In een interview met André Twigt voor *Alle Hens 9* (2022) maakt Van Vliet duidelijk dat er nog genoeg te doen is: 'Het interessante van geschiedenis is dat dingen op hun plaats vallen naarmate je er meer over weet. Dat werkt heel verslavend. Voorlopig duurt het nog wel even voordat ik er klaar mee ben. En misschien gebeurt dat wel nooit.'

Van de redacteur

Medio oktober kreeg ik, tezamen met voorzitter KVMO KLTZ Rob Pulles, de kans om bij het speciaal georganiseerde afscheidseminar in het Maritiem Museum Rotterdam aanwezig te zijn. Aldaar werden wij verwelkomd door een zichtbaar verraste Adri, die in de komende paar uur collega's en vrienden het woord zag nemen over vier eeuwen nautische calamiteiten, verpakt in het thema van de Maand van de Geschiedenis 'Wat een ramp!'. In zijn inleiding op het seminar verwoordde D-NIMH Ben Schoenmaker hoopvol: 'Zijn uitvoerige bibliografie, waarvan wij hopen dat hij er nog veel zal toevoegen, spreekt boekdelen. Zijn pen is continu in beweging.'

De KVMO en de redactie van het *Marineblad* is Adri van Vliet bijzonder dankbaar voor zijn inzet vanuit het NIMH en kijkt uit naar nog vele nieuwe publicaties zijner hand.

Het NIMH presenteerde na afloop van het afscheidseminar in Rotterdam een speciale bundel met daarin opgenomen de gehouden voordrachten

In Memoriam

Het hoofdbestuur van de KVMO heeft de droeve plicht u in kennis te stellen van het overlijden van:

Mw. **J. van Beek – Bussemaker** († 17 september 2022)

VADM **J.H.B. Hulshof** († 8 november 2022)

KLTZSD b.d. **T.H.F. van Hees** († 16 november 2022)

LTZ1 b.d. **F.J.P. Kiesel** († 13 september 2022)

LTZ1 b.d. **W.F. de Koning** († 2 oktober 2022)

Wij betuigen de nabestaanden onze deelneming en wensen hen veel sterkte toe

Activiteiten winter 2022/2023

AFDELING NOORD

Postactieven borrels

Datum: 17 januari (nieuwjaarsreceptie)
7 februari
Locatie: Marineclub. Den Helder
Aanvang: 17:30
Info: www.kvmo.nl

AFDELING MIDDEN

Borrel

Datum: 19 januari (nieuwjaarsreceptie)
16 februari
Locatie: Grand café De Tijd
Aanvang: 17:00 uur
Info: www.kvmo.nl

AFDELING ZUID

Nieuwjaarsreceptie

Datum: 29 januari
Locatie: Merelhoeve, Nieuw- & St. Joosland
Aanvang: 13:00 uur
Info: www.kvmo.nl

Kerstsluiting KVMO

Het kantoor van de KVMO is gesloten van
donderdag 22 december t/m zondag 8 januari 2023.

Shutterstock

De Koninklijke Vereniging van Marineofficieren

Ereleden:

KOLMARN b.d. A.H.P. Knoppen
KTZ b.d. L.J.M. Smit
KTZA b.d. drs. T.G.D. Steenbeek
KLTZ b.d. mr. O.W. Borgeld
KTZ b.d. ing. M.E.M. de Natris

Hoofdbestuur:

Voorzitter:
KLTZ R.O.P. Pulles EMSD
Vice-voorzitter:
KLTZ (LD) J.L. ten Berg
Secretaris:
LTZ2OC (LD) H.M. Krul
Penningmeester:
KLTZ (LD) b.d. H.M.J. van de Burgt
Namens Afdeling Noord
KLTZ (LD) J.L. ten Berg
Namens Afdeling Midden
LTZ1 drs. M.M.H. Heijligers

Namens Afdeling Zuid

Vacature
Namens Afdeling Caribisch gebied
LTZ2 (LD) M.E.A. Römer
Namens Werkgroep Postactieven
KLTZ b.d. J.B.M. Ouwens
Namens Werkgroep Elders Actieven
LTZ1 b.d. M. van 't Holt
Namens Werkgroep Jongeren
LTZ2 (LD) K.W. Lelieveld
Namens de Werkgroep Gender
KLTZ b.d. M.A.W. Riemsens

Afdelingsbesturen:

Noord:
KLTZ (LD) J.L. ten Berg
KLTZ b.d. B. Fritzsche
LTZ1 (LD) P.Y. Handgraaf-Blok

Midden:

LTZ1 drs. M.M.H. Heijligers
KTZ (TD) ir. J.J. Bleijs
KLTZ b.d. J. de Jonge
KTZ b.d. H. van Eijsden

Zuid:

maj KL b.d. P. van der Laan
KLTZ (SD) b.d. A.J. Zwiers
KLTZA b.d. P.A. Brons
(postactieven)

Caribisch Gebied:

LTZ2 (LD) M.E.A. Römer

KVMO-leerstool

Universiteit Leiden:
Prof. dr. T.B.F.M. Brinkel

Nuldelijnsondersteuner (NOS) KVMO

KLTZ b.d. Theo Zelisse
nos.kvmo.tz@gmail.com
06-41464319

Adres secretariaat:

Wassenaarseweg 2
2596 CH Den Haag
T : 070-3839504
F : 070-3835911
E : info@kvmo.nl
W : www.kvmo.nl

Onderlinge Bijstand

De KVMO heeft een samenwerkingsverband met Onderlinge Bijstand (www.onderlingebijstand.nl). Voor nadere informatie of het verkrijgen van aanvraagformulieren kunt u contact opnemen met het secretariaat van de KVMO.

***Het hoofdbestuur van de
KVMO wenst u prettige
feestdagen en een
gezond en veilig 2023***

